

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВНИЧИХ НАУК

Кафедра загальнотеоретичного правознавства та публічного права

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

«Відновлення платоспроможності боржника - фізичної особи: правові механізми та інструменти в українському та європейському законодавствах про неспроможність»

«Restoring solvency of an individual debtor: legal mechanisms and instruments in Ukrainian and European insolvency laws»

Виконала: Студентка 2 року навчання
магістерської програми

Омельчук Катерина Володимирівна
k.omelchuk@ukma.edu.ua

Керівник: Лобач Ольга Михайлівна

Кандидат юридичних наук, доцент

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Магістерська робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ___ » _____ 20__ р.

Київ 2024

Декларація академічної доброчесності

Я, Омельчук Катерина Володимирівна, студентка 2 року навчання магістерської програми за спеціальністю «Право» факультету правничих наук НаУКМА, електронна пошта k.omelchuk@ukma.edu.ua

- підтверджую, що написана мною магістерська робота на тему «Відновлення платоспроможності боржника - фізичної особи: правові механізми та інструменти в українському та європейському законодавствах про неспроможність» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених п. 3.1.1 – 3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів освіти у НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого я ознайомена;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck;
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

10.05.2024

Омельчук К.В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДНОВЛЕННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ..	10
1.1.Відновлення платоспроможності фізичних осіб у процедурі банкрутства за законодавством ЄС: загальний огляд.....	10
1.2.Правові механізми відновлення платоспроможності фізичної особи за законодавством ЄС.....	14
1.3.Аналіз адаптації правових механізмів відновлення платоспроможності фізичної особи за законодавством ЄС в окремих європейських країнах.....	19
1.3.1.Німеччина, Польща	21
1.3.2.Франція, Велика Британія	27
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ	32
РОЗДІЛ 2 ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ВІДНОВЛЕННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	35
2.2.Загальна характеристика правового регулювання неплатоспроможності фізичної особи	41
2.2.1.Поняття та ознаки неплатоспроможності фізичної особи за законодавством України	41
2.2.2.Судові процедури, що застосовуються для врегулювання боргів неплатоспроможної фізичної особи	45
2.3.Правові механізми відновлення платоспроможності фізичних осіб за законодавством України.....	51
2.3.1.Інструменти відновлення платоспроможності боржника-фізичної особи, що застосовуються в процедурі реструктуризації боргів	51
2.3.2.Правове регулювання погашення боргів боржника-фізичної особи.....	60

2.4.Судова практика у справах щодо відновлення платоспроможності боржника-фізичної особи	65
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ	73
РОЗДІЛ 3 ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ БОРЖНИКА-ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ	76
3.1.Реформування законодавства України про відновлення платоспроможності боржника-фізичної особи в процесі євроінтеграції	76
3.1.1.Інструменти раннього виявлення неплатоспроможності та погашення боргів	76
3.1.2.Транскордонне банкрутство в Україні.....	81
3.2.Інші рекомендації щодо впровадження європейського досвіду для вдосконалення законодавства щодо відновлення платоспроможності боржника-фізичної особи	86
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ	90
ВИСНОВКИ.....	92
Список використаних джерел	96

Перелік умовних скорочень

ЄС	Європейський Союз
КУзПБ, Кодекс	Кодекс України з процедур банкрутства
Регламент	Регламент (ЄС) 2015/848 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2015 року про провадження у справах про неплатоспроможність (нова редакція)
Директива	Директива (ЄС) 2019/1023 Європейського Парламенту та Ради від 20 червня 2019 року про превентивну реструктуризацію, погашення заборгованості та дискваліфікацію, а також про заходи щодо підвищення ефективності процедур, пов'язаних з реструктуризацією, неплатоспроможністю та погашенням заборгованості, та про внесення змін до Директиви (ЄС) 2017/1132 (Директива про реструктуризацію та неплатоспроможність).
Закон	Закон про банкрутство Республіки Польща (Prawo upadłościowe)
Законопроект	Проект Закону про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації №10143 від 12.10.2023
Статут	Insolvenzordnung
ПКУ	Податковий кодекс України
п.	пункт
ст.	стаття
ч.	частина

ВСТУП

Актуальність дослідження. Першим суб'єктом банкрутства на нашій планеті була саме фізична особа, історія містить чимало прикладів цьому. З розвитком товарно-грошових, кредитних відносин людством вироблялися механізми – економічні та правові, направлені на врегулювання боргів фізичної особи перед кредиторами. Втім, проблема нездатності фізичної особи виконувати свої зобов'язання перед кредиторами не зникла і нині - з надмірною заборгованістю та неможливістю виконувати свої фінансові зобов'язання може стикнутися будь-яка фізична особа. Причин такої нездатності можна назвати багато, але серед вагомих чинників слід назвати те, що суспільство споживання розробило економічну модель, в якій широко доступним для переважної більшості споживачів став кредит. Люди отримують доступ до фінансових кредитних продуктів у вигляді позик на особисті споживчі потреби, іпотеки, овердрафтів або кредитних карток. Згідно з деякими дослідженнями, основними причинами надмірної заборгованості є «життєві випадковості»: втрата роботи або працездатності, проблеми зі здоров'ям, розлучення, зниження доходу тощо. В Україні кількість заборгованості за мікрокредитами зросла на 1 млрд гривень за 2023 рік і, за даними OpenDataBot, ці показники зростають щокварталу. У зв'язку з цим наявність ефективних правових заходів відновлення платоспроможності фізичних осіб є критично важливою передусім для самої фізичної особи, по-друге, для української економіки в цілому. Зазначені правові заходи нині пропонує Кодекс України з процедур банкрутства, Книгу четверту якого складають саме правові механізми та інструменти, направлені на відновлення платоспроможності фізичних осіб.

Актуальність обраної для дослідження теми обумовлена, по-перше, повною новизною правового інституту неплатоспроможності пересічних фізичних осіб, якого в Україні до 21 жовтня 2019 року (дата запровадження в дію КУзПБ) просто не існувало, по-друге, зміною законодавчої концепції стосовно порядку врегулювання боргів фізичних осіб – підприємців порівняно з тим, який

відправлявся за часів дії Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». І хоча, порівняно із першими роками функціонування цього інституту, він був певною мірою реформований, аналіз передбачених Кодексом механізмів, інструментів є необхідним для розуміння подальшого розвитку та покращення його ефективності, адже людина є найвищою соціальною цінністю, яку держава має захищати, створювати умови, гідні людського життя, в тому числі і у відносинах неспроможності, застосовуючи доктрину «нового старту».

На актуальність теми впливає й набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС, у зв'язку з чим передбачається чимала робота над реформуванням українського законодавства про неспроможність для приведення його у відповідність європейським стандартам. Тому важливим є аналіз чинного законодавства ЄС для розуміння, яких саме змін потребує національне законодавство, а також аналіз законодавства окремих європейських країн, щоб запозичити кращі практики регулювання відносин неплатоспроможності і максимально наблизити їх до європейського рівня.

Актуальність теми обумовлена і тим, що на сьогодні наявна база наукових досліджень, особливо стосовно гармонізації та адаптації неплатоспроможності фізичних осіб до законодавства ЄС, не є достатньою. Тому це дослідження побудоване на основі аналізу теоретичних та практичних аспектів функціонування законодавства України та ЄС з внесенням пропозицій щодо його вдосконалення та реформування.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та іноземних авторів, зокрема, О. М. Бірюкова, , В. М. Коссака, Л. С. Нецької, Р. Б. Полякова, І. Є. Рибки, F. Garcimartin, I. Hallak, T. Richter та інших, вітчизняне та іноземне законодавство, судова практика.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі відновлення платоспроможності боржника у процедурі банкрутства.

Предметом дослідження є інструменти відновлення платоспроможності боржника у процедурі банкрутства в українському та європейському законодавствах про неспроможність.

Метою цього дослідження є виявлення та аналіз інструментів відновлення платоспроможності боржника у процедурі банкрутства в українському та європейському законодавстві і надання рекомендацій щодо реформування вітчизняного законодавства в процесі євроінтеграції.

Відповідно до зазначеної мети можна сформулювати наступні **завдання дослідження**:

- здійснити загальний огляд правового регулювання неплатоспроможності за законодавством ЄС;
- висвітлити основні правові інструменти відновлення платоспроможності фізичної особи, закріплені у законодавстві ЄС;
- проаналізувати інструменти відновлення платоспроможності фізичних осіб в окремих європейських державах;
- дослідити становлення та розвиток інституту неплатоспроможності фізичних осіб в Україні;
- надати загальну характеристику правового регулювання неплатоспроможності фізичної особи за законодавством України;
- охарактеризувати наявні судові процедури, що передбачені законодавством про неплатоспроможність фізичних осіб;
- проаналізувати судову практику з питань відновлення платоспроможності фізичних осіб;
- здійснити аналіз реформування українського законодавства в процесі євроінтеграції;
- запропонувати рекомендації щодо вдосконалення інституту відновлення платоспроможності фізичних осіб в Україні на основі аналізу європейського законодавства.

Методологічну основу роботи утворює комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів. Зокрема із загальнонаукових здобувачка

скористалася такими методами дослідження, як: аналітичний, системно-структурний, функціональний, порівняльно-історичний, діалектичний, герменевтичний. З числа *спеціально-наукових* методів використала такі: формально-юридичний, методи порівняльного правознавства – серед цих методів використовувалось як синхронне порівняння вітчизняних та світових інструментів, так і діахронне, що застосовувалось для вивчення процесів розвитку правових норм, дослідження послідовності їх формування в короткочасній історичній ретроспективі; використовувалось нормативне порівняння, що полягало у зіставленні подібних правових норм вітчизняного та світового законодавства, що стосуються інструментів відновлення платоспроможності; також використовувалось проблемне порівняння, що дозволило оцінити підходи до вирішення проблемних питань відновлення платоспроможності боржника в Україні та країнах ЄС.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДНОВЛЕННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1.1. Відновлення платоспроможності фізичних осіб у процедурі банкрутства за законодавством ЄС: загальний огляд

Для розуміння системи законодавства про банкрутство в ЄС варто зазначити, що його можна поділити на два види: національне законодавство держав-членів (*substantive insolvency law*) та власне законодавство ЄС (*cross-border (international) insolvency law*). В межах цього розділу буде проаналізовано, перш за все, транскордонне регулювання неплатоспроможності в ЄС та гармонізація європейського законодавства, а також *substantive insolvency law* окремих держав-членів, для розуміння наскільки відрізняється регулювання та чи здійснюються державами-членами окремі кроки щодо його гармонізації.

Для початку варто все ж коротко охарактеризувати історію становлення інституту неплатоспроможності у законодавстві ЄС та сучасне правове регулювання.

На початку 1990-х років європейські країни були вражені глибокою економічною депресією. Наслідком цього стало зростання боргів, зокрема і фізичних осіб. Це вимагало від урядів європейських країн розробки законодавства, яке б регулювало вирішення проблем надмірної заборгованості. У цей час окремі європейські країни вже мали існуючі концепції споживчого банкрутства у своєму національному законодавстві. На рівні Європейського Союзу правове регулювання змінилось із підписанням у 1997 році Амстердамського договору (Treaty of Amsterdam), що врегулював питання судового співробітництва у законодавстві ЄС, яке є надзвичайно важливе в тому числі для процедур неплатоспроможності [113, с. 14].

Перше дослідження щодо надмірної заборгованості в ЄС було опубліковане у 1991 році і зосереджувалось на фактах про заборгованість споживачів і, зокрема, рекомендаціях щодо європейського підходу до законодавства про врегулювання споживчої заборгованості [115]. Хоча на той час неплатоспроможність все ще не вважалась проблемою, що потребує негайного вирішення в ЄС, все ж у 1995 році було прийнято Конвенцію про провадження у справах про неплатоспроможність (Convention on Insolvency Proceedings), яка стала першим актом ЄС, що закріплював неплатоспроможність фізичних осіб. Попередньо також були спроби підписати подібну Конвенцію у 1990 році (The European Convention on Certain International Aspects of Bankruptcy), проте жодна із підписаних конвенцій так і не набрала чинності [113, с. 30].

Важливим кроком, разом із підписанням Амстердамського договору, було прийняття у 2000 році Регламенту Ради (ЄС) № 44/2001 про юрисдикцію та визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах (Council Regulation (EC) No 44/2001 of 22.12.2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters). Хоча Регламент не стосувався безпосередньо процедур неплатоспроможності, але він вирішував важливі питання, що стосуються юрисдикції та визнання рішень судів у цивільних справах, зокрема і у справах стосовно банкрутства [86].

Все ж першим актом, що регулював відносини неплатоспроможності і вступив в дію, став Регламент про провадження у справах про неплатоспроможність (European Union Council Regulation on Insolvency Proceedings) від 2000 року, що вступив в дію у 2002 (далі – Регламент) [87]. Хоча Регламент був розроблений з для регулювання банкрутства підприємств, фізичні особи також могли бути суб'єктами неплатоспроможності. Проте конкретні положення щодо критеріїв для осіб, що можуть бути боржниками визначались державами-членами у національному законодавстві (ст. 4(2)). Регламент містив низку норм, що забезпечували ефективне функціонування транскордонних проваджень у справах про неплатоспроможність, здійснювали координацію заходів, які необхідно вжити щодо активів боржника, зокрема, щодо

повноважень ліквідатора, встановлювали правила міжнародної юрисдикції судів у державах-членах щодо відкриття провадження у справі про неплатоспроможність, та (автоматичного) визнання цих проваджень в інших державах-членах тощо [121, с. 5].

Вказаний Регламент в цілому був досить ефективним, зокрема, у своєму Звіті щодо його застосування Комісія дійшла висновку, що Регламент загалом розглядається як успішний інструмент для координації проваджень у справах про неплатоспроможність в ЄС [114]. Проте все ж практичне застосування Регламенту виявило певні неоднозначності та прогалини в цьому документі, які були усунуті з прийняттям нової редакції Регламенту у 2015 році (Regulation (EU) 2015/848 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on insolvency proceedings (recast)). Порівняно із попередньою редакцією, новий Регламент, зокрема: 1) розширює сферу застосування; 2) роз'яснює концепцію центру основних інтересів та намагається зменшити стимули для пошуку «зручного суду»; 3) посилює роль основної процедури, коли проти боржника відкрито кілька проваджень у різних державах; 4) включає новий розділ про неплатоспроможність групи компаній [94]. Ця версія Регламенту з деякими змінами чинна і на сьогодні, а тому буде детальніше проаналізована пізніше. Загалом, варто лише зазначити, що Регламент 2015/848 визначає територіальну юрисдикцію проваджень у справах про неплатоспроможність та право, що застосовується до справ про транскордонну неплатоспроможність. Він не торкається «змісту законодавства про неплатоспроможність», а лише запроваджує єдині правила щодо міжнародної юрисдикції. Таким чином, він не вирішує проблеми розбіжностей у законодавстві держав-членів про неплатоспроможність .

Проте, оскільки ідея про гармонізацію законодавства ЄС про неплатоспроможність почала розвиватись ще на початку 2000-х, втілення цієї ідеї залишалось серед завдань ЄС. Тому у 2017 було прийнято Директиву про превентивну реструктуризацію, що набрала чинності 2019 року (Directive (EU) 2019/1023 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on

preventive restructuring frameworks ... and amending Directive (EU) 2017/1132 (Directive on restructuring and insolvency)) (далі – Директива). Директива стосується двох аспектів банкрутства: досудової процедури та погашення заборгованості після закриття провадження у справі про неплатоспроможність. По суті вона надає інструменти для реструктуризації боргів «до настання неплатоспроможності», але не передбачає механізмів ліквідації активів неплатоспроможних боржників. Вона радше спрямована на те, щоб допомогти боржникам, які перебувають у скрутному становищі, уникнути неплатоспроможності, надаючи їм доступ до превентивних схем які дозволяють їм реструктуризувати свої борги і, можливо, повернутися до життєздатного бізнесу [97, с. 2]. Прийняття вказаної Директиви мало на меті запровадити мінімальний стандарт для держав-членів ЄС щодо превентивної реструктуризації, доступної для боржників, а також передбачити заходи, спрямовані на підвищення ефективності процедур реструктуризації. Проте, оскільки Директиви, на відміну від Регламентів, не мають автоматичної дії для держав-членів, вони повинні були імплементувати Директиву у національне законодавство до 2021 року.

Варто зауважити, що якщо Регламент містить окремі положення саме щодо банкрутства фізичних осіб, то Директива в цілому призначена для юридичних осіб. Проте, все ж у ній передбачено, що держави-члени повинні адаптувати положення, передбачені в цих актах і для фізичних осіб. До прикладу, п. 21 Преамбули Директиви вказує:

«Хоча ця Директива не містить обов'язкових правил щодо надмірної заборгованості споживачів, було б доцільно, щоб держави-члени якнайшвидше застосували до споживачів положення цієї Директиви, що стосуються погашення заборгованості» [91].

Окрім цього, п. 98 Преамбули закріплює рекомендацію для Комісії провести оцінку необхідності подання законодавчих пропозицій щодо врегулювання неплатоспроможності споживачів, які добросовісно, тимчасово або постійно не в змозі сплачувати борги у встановлені строки [91].

1.2. Правові механізми відновлення платоспроможності фізичної особи за законодавством ЄС

Перш за все, для розуміння системи функціонування транскордонних процедур неплатоспроможності варто окреслити основні засади її функціонування. Існує два прямо протилежні принципи за якими можуть здійснюватися транскордонні провадження у справах про неплатоспроможність: принцип універсальності (universality principle) та принцип територіальності (territoriality principle). Відповідно до «принципу універсальності», провадження у справі про неплатоспроможність, що стосується активів боржника, відкривається лише в одній країні, як правило, в країні, в якій він має місце проживання. Усі інші країни повинні відмовляти у відкритті паралельних проваджень. Відкрите у певній країні провадження охоплює всі активи боржника, незалежно від того, чи знаходяться вони в країні неплатоспроможності, чи в іншій країні, а також зобов'язує усіх кредиторів, незалежно від їх місця проживання брати участь у провадженні. «Принцип територіальності» неплатоспроможності є прямо протилежним. По суті, він означає, що наслідки відкриття провадження у справі про неплатоспроможність обмежуються активами, розташованими в країні, в якій відкрито провадження. Отже дозволено відкриття окремих проваджень у справах про неплатоспроможність у всіх країнах, де знаходяться інші активи боржника. Якщо активи знаходяться в країні, в якій провадження у справі про неплатоспроможність не відкрито, боржник залишається вільним розпоряджатися ними на власний розсуд [115].

На практиці жоден з цих принципів не застосовується в чистому вигляді, адже кожен з них має свої недоліки, що заважають функціонуванню провадження. Зокрема, принцип територіальності може ускладнювати провадження і бути неефективним, якщо значна частина майна боржника знаходиться в іншій державі, яка не відкриватиме провадження. Щодо принципу

універсальності, то він створює перешкоди для участі кредиторів у провадженні, а також проблеми з управлінням активами боржника.

Тому, аби усунути суттєві недоліки, на практиці ці принципи застосовуються у поєднанні. Зокрема таке комбінування було відображене у Конвенції про провадження у справах про неплатоспроможність (Convention on Insolvency Proceedings) 1995 року. Підхід щодо провадження у справі про неплатоспроможність у Конвенції базувався на принципі універсальності. Так, ст. 17 (1) передбачала, що провадження, відкрите в одній із держав-членів, має правові наслідки в усіх державах-членах. Теж саме стосується і повноважень ліквідатора (ст. 18 (2)). Проте, провадження також може бути відкрите і в іншій державі. Таке провадження вважатиметься вторинним. За правилами ст. 4 провадження регулюється правом держави, в якій воно відкрите, проте передбачені певні винятки. До прикладу, ст. 8 передбачала, що коли йдеться про користування нерухомим майном, застосовується право держави розташування такого майна [120].

Подібний комбінований підхід застосовується і у чинному Регламенті, а саме, як його називають в літературі, «пом'якшений універсалізм». Так, Регламент розрізняє три типи проваджень: основні (main proceedings), другорядні (secondary proceedings) та територіальні (territorial proceedings). Зокрема, ст. 3 містить норми про міжнародну юрисдикцію, вказуючи, що суди держави-члена, на території якої знаходиться *центр життєвих інтересів* боржника мають право відкривати провадження у справі про неплатоспроможність (ч. 1, ст. 3). Це провадження і є основним, воно підлягає автоматичному визнанню та негайно набуває чинності в інших державах-членах. Інші провадження мають статус вторинних проваджень. В той же час за неможливості відкриття основного провадження можуть бути відкриті *territorial proceedings*, які отримують статус вторинних одразу ж після відкриття основного провадження. (ч. 2, ст. 3).

Концепція центру життєвих інтересів (centre of main interest or COMI) є дуже важливою для цілей проваджень у справах про неплатоспроможність. За

загальним правилом, центром основних інтересів є місце, де боржник здійснює управління своїми інтересами на регулярній основі і яке може бути визначене третіми сторонами (ч. 1, ст. 3). Для фізичних осіб центром життєвих інтересів вважатиметься місце її звичайного проживання за відсутності доказів протилежного (абз. 4, ч. 1, ст. 3) [112]. Проте ст. 3 Преамбули передбачає також гарантію для протидії пошуку «зручного суду» (*forum shopping*), вказуючи, що прив'язка у вигляді місця проживання не застосовується, якщо таке місце було змінено протягом 6 місяців до звернення до суду. Застосування цього положення також роз'яснено в преамбулі. Так, п. 30 вказує, що повинна існувати можливість спростувати презумпцію щодо місця проживання, наприклад, якщо більша частина активів боржника знаходиться за межами держави звичайного місця проживання боржника, або якщо можна встановити, що основною причиною переїзду було відкриття провадження у справі про неплатоспроможність у новій юрисдикції і якщо таке перенесення може завдати істотної шкоди інтересам кредиторів [112].

Одним із важливих інструментів, що запроваджуються Регламентом, є створення та ведення «реєстру неплатоспроможності» (*insolvency register*). Стаття 24 закріплює обов'язок держав-членів створити та вести на своїй території один або декілька реєстрів, в яких публікується інформація про провадження у справах про неплатоспроможність (ч. 1, ст. 24). Згідно із ч. 2 ст. 24, інформація що вноситься до реєстру обов'язково повинна включати: 1) дату відкриття провадження; 2) назву суду та номер справи; 3) інформація про боржника; 4) інформація про арбітражного керуючого; 5) строк для пред'явлення вимог тощо. Окрім обов'язку ведення реєстру державами-членами, Регламент передбачає запровадження децентралізованої систему взаємозв'язку між реєстрами неплатоспроможності, аби через European e-Justice Portal можна було отримати доступ до усіх реєстрів держав-членів [112].

Заявлення кредитором своїх вимог відбувається у порядку, визначеному національним законодавством. Стаття 54 закріплює обов'язок суду, в якому відкривається провадження, повідомити іноземних кредиторів про його

відкриття. При цьому повідомлення має здійснюватися в належній формі, мовою, що приймається державою та містити всю необхідну інформацію (ч. 2-3, ст. 54). Строк для звернення кредиторів кожна держава встановлює самостійно, Регламент лише встановлює мінімальний строк, що може бути встановлений для звернення іноземних кредиторів, що становить 30 днів з моменту публікації про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність у реєстрі неплатоспроможності держави відкриття провадження або з моменту повідомлення кредитора судом (ч. 6, ст. 55).

Важливо зазначити про роль арбітражних керуючих у транскордонних провадженнях про неплатоспроможність. Згідно зі ст. 21 Регламенту арбітражний керуючий може здійснювати всі повноваження, надані йому законодавством держави відкриття провадження, в іншій державі-члені за умови, що в ній не відкрито жодного іншого провадження у справі про неплатоспроможність. Зокрема, це стосується вивезення рухомого майна боржника з межі держави, якій воно знаходиться (ч. 1-2, ст. 21). При цьому важливо, що арбітражний керуючий повинен дотримуватись законодавства держави, у якій він реалізує свої повноваження [112]. Також у ст. 41 та ст. 43 Регламент окремо виділяє обов'язок арбітражних керуючих взаємодіяти між собою, у випадку відкриття вторинних проваджень та взаємодіяти із судами, у яких відкриті провадження щодо одного боржника.

Окремо варто виділити положення, яке закріплене у ст. 36 Регламенту. Для уникнення відкриття другорядних проваджень, арбітражному керуючому надається право дати одностороннє зобов'язання (the 'undertaking') щодо активів, розташованих у державі-члені, в якій може бути відкрито вторинне провадження у справі про неплатоспроможність, про те, що під час розподілу цих активів або надходжень, отриманих у результаті їх реалізації, він дотримуватиметься прав розподілу та пріоритету, передбачених національним законодавством, які мали б кредитори, якби в цій державі-члені було відкрито вторинне провадження у справі про неплатоспроможність [112]. Тобто стаття надає право арбітражному керуючому самостійно покласти на себе зобов'язання

із гарантії інтересів кредиторів, що знаходяться у інших державах. При цьому, якщо арбітражний керуючий складає таке зобов'язання, воно має бути погоджене із кредиторами відповідної держави і лише тоді воно стає обов'язковим до виконання. Самі ж кредитори мають право звертатись як до суду основного провадження, так і до свого національного суду з метою вимагати від арбітражного керуючого вжити заходів відповідно до зобов'язання (ч. 8-9, ст. 36). При цьому вторинне провадження у вказаній країні все ж може бути відкрите, але лише через 30 днів після погодження такого зобов'язання (ч. 2, ст. 37) [112]. Проте, суд при розгляді заяви про відкриття провадження повинен перевірити чи надане зобов'язання належним чином захищає інтереси кредиторів і на підставі цього відмовити у відкритті провадження.

Що стосується Директиви, то варто зауважити, що згідно із п. 4, ст. 1 держави-члени можуть застосувати до фізичних осіб положення Директиви, що стосуються процедур списання боргів. Регулювання щодо списання боргів, зокрема, передбачене Розділом III Директиви. Загалом, Директива закріплює загальні положення, які повинні бути впроваджені державами-членами щодо списання боргів: гарантії щодо доступності таких процедур для боржників, врахування індивідуального стану боржника при застосуванні таких процедур, встановлення максимального строку у три роки для можливості звільнення боргів неплатоспроможного боржника, врахування доброчесності боржника тощо [91]. Важливим також є положення, передбачене у ст. 24, що передбачає у разі наявності у фізичної особи-підприємця боргів, що виникли внаслідок його підприємницької діяльності, а також персональних боргів, вони не повинні бути розділені і мають розглядатись у межах однієї процедури. Таке ж положення міститься і у п. 84 Преамбули, де вказано:

«Особисті та професійні борги, які неможливо розумно розділити, наприклад, коли актив використовується як у процесі професійної діяльності підприємця, так і поза нею, повинні розглядатися в рамках єдиної процедури. Якщо держави-члени передбачають, що такі борги підлягають різним процедурам неплатоспроможності, необхідна координація цих процедур. Не слід перешкоджати державам-членам, в яких підприємцям дозволено продовжувати свою діяльність за власний рахунок під час

провадження у справі про неплатоспроможність, передбачити, що такі підприємці можуть стати об'єктом нового провадження, якщо така діяльність стає неплатоспроможною» [91].

1.3. Аналіз адаптації правових механізмів відновлення платоспроможності фізичної особи за законодавством ЄС в окремих європейських країнах

У Резолюції від грудня 2001 року про споживчі кредити та борги Рада Європейського Союзу оголосила надмірну заборгованість головною проблемою ЄС. Вказана Декларація вказувала, що кредит, будучи рушійною силою економічного зростання та добробуту споживачів, є ризиком для кредиторів та загрозою додаткових витрат для споживачів. На час її прийняття лише десять країн-членів ЄС мали спеціальне законодавство щодо врегулювання боргів споживачів і тому у Директиві Рада зазначила наступне:

«...розбіжності щодо превентивного, соціального, правового та економічного ставлення до надмірної заборгованості в державах-членах можуть призвести до значних розбіжностей як між європейськими споживачами, так і між кредитними установами [88].»

Саме тому виникає необхідність у гармонізації правового регулювання неплатоспроможності між державами-членами. Тому гармонізація законодавства ЄС про неплатоспроможність є ключовим питанням і сьогодні.

Так, 7 грудня 2022 року Європейська Комісія подала пропозицію щодо директиви, яка гармонізує певні сфери законодавства про неплатоспроможність. Пропозиція сконцентрована на трьох основних аспектах: повернення активів з ліквідаційної маси; ефективність проваджень та передбачуваний та справедливий розподіл відшкодованої вартості між кредиторами [97, с. 5]. Проте запропонована Директива застосовується лише до компаній або фізичних осіб-підприємців і не має стосунку до неплатоспроможності споживачів.

Проте гармонізація законодавства про неспроможність фізичних осіб є не менш важливою для стабільності та розвитку національної та європейської економіки. Доктрина «нового старту» дозволяє не лише повертатись до

нормального життєвого стану фізичним особам, а й сприяє розвитку економічної діяльності таких осіб, які, починаючи все з чистого аркуша, готові займатись підприємницькою діяльністю та бути залученими до державної економіки [97, с. 287]. Тому важливо проаналізувати законодавство окремих європейських країн, що регулює неплатоспроможність фізичних осіб та зробити висновок щодо його ефективності та можливості його гармонізації.

Залежно від розвитку економіки, правової системи, суспільного устрою кожна держава самостійно визначає основні механізми функціонування інституту банкрутства та завдання, які він покликаний вирішувати. Насамперед, основною ідеєю інституту банкрутства фізичних осіб все ж варто вважати пом'якшення, спрощення процедури повернення боргів та відновлення нормального економічного та соціального становища боржника. З іншого боку, однією із цілей є забезпечення зустрічних економічних інтересів кредиторів і максимальне задоволення їх вимог. У країнах з ринковою економікою існують механізми банкрутства, які забезпечують рівновагу між протилежними інтересами кредитора та боржника. Від того, яка з цілей переважає, і залежатиме механізм регулювання процедури банкрутства. Окрім цього, важливу роль відіграє і погляд на позицію боржника у цій процедурі. Чи визнається він винуватцем своїх фінансових проблем, які настали внаслідок його нерозсудливої поведінки, чи все ж варто розглядати його як «випадкового» заручника обставин, який тимчасово потрапив у складну фінансову ситуацію. З огляду на усі ці концепції та погляди, від того, на чий інтереси більше робиться акцент при регулюванні процедури відновлення платоспроможності, вони можуть бути класифіковані як «проборжникова» («продебіторська») або «прокредиторська» моделі банкрутства [9, с. 17; 20, с. 8].

Зокрема, серед країн із прокредиторськими моделями було виділено Німеччину та Польщу, а серед країн із проборжниковими моделями – Францію та Велику Британію. Детальніше законодавство кожної з зазначених країн буде проаналізоване у наступних підрозділах. Зокрема, варто зосередитись на кількох основних процедурах та інструментах, що можуть найбільш ілюстративно

окреслити особливості правового регулювання неплатоспроможності у кожній із країн. Перш за все слід коротко зрозуміти нормативне регулювання та розвиток вказаного інституту, встановити дію законодавства за колом осіб та з'ясувати суть поняття «боржник» та «неплатоспроможність», також зрозуміти підстави та особливості відкриття провадження, визначити основні судові процедури та наслідки, що настають для боржника. На підставі окреслених процедур буде можливим зробити висновок щодо відповідності національного законодавства актам ЄС та можливість гармонізації законодавства держав-членів про неплатоспроможність фізичних осіб.

1.3.1. Німеччина, Польща

У Німеччині банкрутство фізичних осіб отримало належне регулювання з прийняттям Конкурсного статуту 1877 року (*Konkursordnung*). З цього моменту була впроваджена повна асиміляція між торговцями та неторговцями [9, с. 95]. Проте, цей Статут не був достатньо прогресивним чи ефективним і з часом перестав відповідати об'єктивним вимогам сучасності. Багато норм мали тільки теоретичне значення, а їх практичне застосування було досить складним. Так за останні кілька десятиріч існування Статуту приблизно три чверті поданих в суд заяв не призвели до початку процедури банкрутства, а близько чверті вже прийнятих справ були достроково припинені через недостатність майна боржника покрити конкурсне провадження. Щоб якось виправити ситуацію був виданий Загальний регламент виконавчого провадження (*Gesamtvollstreckungsordnung*), проте і він не зміг вирішити усіх проблем, що виникали при ініціюванні процедури банкрутства. Тож в такому вигляді як зараз інститут неплатоспроможності з'явився у Німеччині вже з прийняттям у 1994 року Статуту (або Кодексу) неспроможності (*Insolvenzordnung*). Він набув чинності 1 січня 1999 року (тобто через 5 років після прийняття для надання можливості ознайомитися та адаптуватися до змін). З огляду на те, що попередній статут – *Konkursordnung* – існував ще з XIX століття, очевидно що новий Статут

був значно більш прогресивним і повністю новим. З прийняттям *Insolvenzordnung* конкурсний процес отримав назву «процедура неспроможності» і він вже передбачав можливість погашення боргу і вихід боржника з неплатоспроможності [20, с. 13].

Якщо ми говоримо про законодавство Німеччини поняття «боржник» чи «кредитор» у ньому відсутнє. Проте варто зазначити про те, що Статут обмежує коло суб'єктів, щодо яких може бути відкрите провадження у справі про банкрутство, вказуючи у параграфі 12, що провадження у справі про неплатоспроможність не допускається по відношенню до майна юридичних осіб публічного права, в тому числі Федерації та земель. Що ж до фізичних осіб подібні обмеження відсутні. Проте якщо говорити про саме формулювання неплатоспроможності і про те, коли саме особа стає суб'єктом банкрутства, варто звернутись до абз. 2 параграфу 17, у якому вказано, що боржник визнається неплатоспроможним, коли він «не в змозі виконати грошові зобов'язання, строк виконання яких настав» [99; 20, с. 14].

За німецьким законодавством заява про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність може бути подана як боржником, так і кредитором. В другому випадку на кредитора покладається тягар доказування наявності обставин, що свідчать про неплатоспроможність боржника [20, с. 15]. Якщо ж говорити про підстави для відкриття провадження, Статут не дає їх переліку, так як це передбачено в українському законодавстві. Параграф 17 містить положення про те, що основною підставою для відкриття провадження є неплатоспроможність. Також параграф 18 передбачає як підставу «загрозу неплатоспроможності», проте важливо, що за цією підставою із заявою може звертатися лише боржник. Щодо цього поняття Статут передбачає, що існує загроза неплатоспроможності, якщо можна припустити, що боржник зможе виконати свої грошові зобов'язання. Для такого аналізу, як правило, розглядається прогнозований період у 24 місяці і враховуються не лише наявні зобов'язання боржника, а й майбутні доходи і витрати та інші умови, що можуть вплинути на його фінансове становище. Загалом процедура

неплатоспроможності фізичних осіб регулюється частиною 9 Статуту. І, зокрема, параграф 305 містить перелік документів, який повинен подати боржник з заявою про відкриття провадження. Цікавим положенням є те, що серед вимог боржник має надати довідку, видану відповідними особами, яка посвідчує факт невдалої спроби досягнути позасудового врегулювання спору з кредиторами протягом 6 місяців до подання заяви. Також боржник повинен подати план врегулювання боргів [99; 20, с. 14].

За німецьким законодавством щодо боржника – фізичної особи передбачені дві судові процедури: ухвалення конкурсного плану (плану з врегулювання заборгованості) та списання залишкової заборгованості [20, с. 16].

Щодо першої процедури, параграф 306 Статуту передбачає, що провадження зупиняється з метою ухвалення плану врегулювання боргів, тобто вона вважається пріоритетною. Важливо й те, що при застосуванні процедури ухвалення конкурсного плану судові витрати з боржника не стягуються. Окрім цього передбачена так звана презумпція згоди кредиторів. Параграфи 307 та 308 містять норми, про те, що якщо в разі подання боржником плану врегулювання боргів протягом місяця жоден з кредиторів не надасть заперечення, він вважається схваленим. Також план вважається схваленим, якщо більш ніж половина кредиторів згодні з ним. Відповідно до параграфу 308, якщо вказаний план вважається схваленим, тоді заява про відкриття провадження та клопотання про списання залишкової заборгованості вважаються відкликаними [99].

Щодо ініціювання другої процедури – списання залишкової заборгованості - боржник може подати окреме клопотання. За відсутності підстав для відмови, які перелічені в параграфі 290, суд постановляє ухвалу про застосування звільнення від залишкової заборгованості. Ця процедура може бути застосована лише за умови, якщо активи боржника було розподілено в порядку черговості, а провадження було закрито через недостатність майнових активів боржника [22]. Важливо зазначити, що застосування чи відмова в застосуванні процедури списання є підставою для відмови в повторній подачі такої ж заяви протягом наступних 10 років.

Щодо адаптації Німеччиною законодавчих актів ЄС, зокрема, Директиви варто зазначити наступне. У грудні 2020 Німеччиною для імплементації Директиви було прийнято Закон про стабілізацію та реструктуризацію підприємств (*Unternehmensstabilisierungs und restrukturierungsgesetz/StaRUG*). Щоправда, вказаний Закон стосувався лише юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців і не поширювався на споживачів. Проте норми законодавства, що потенційно підпадають під п. 4, ст. 1 Директиви, передбачені у Статуті неспроможності у межах регулювання процедури списання боргів.

Характеризуючи польське законодавство, варто згадати також про історію становлення інституту споживчого банкрутства. Перший польський нормативний акт, що дозволяє звільнення фізичних осіб від боргів у процедурі банкрутства, був прийнятий 28 лютого 2003 року. Він мав назву Закон «Про банкрутство та санацію»¹ (BRL), набув чинності 1 жовтня 2003 року. Можливість звільнення, передбачена статтями 369-370 BRL, стосувалася лише фізичних осіб-підприємців, оскільки фізичні особи, які не є підприємцями, були виключені зі сфери дії процедури банкрутства [109, с. 24].

Саме споживче банкрутство у Польщі з'явилося із прийняттям у 2008 році Закону про внесення змін до Закону про банкрутство та санацію, який передбачав додання до попереднього Закону від 2003 року нового розділу під назвою «Процедури банкрутства для фізичних осіб, що не здійснюють економічну діяльність», чим було розділено процедури банкрутства юридичних осіб або ФОП та фізичних осіб. До цього понад 70 років діяло перше польське джерело законодавства про банкрутство – Указ Президента Республіки від 24 жовтня 1934 року (Закон про банкрутство). Лише на початку XXI століття законодавці вирішили, що цей Закон не відповідає потребам ринкової економіки і був прийнятий вищезазначений Закон про банкрутство та реорганізацію від 2003 року. Як попередній, так і новий нормативні акти розглядали як суб'єктів лише осіб, що здійснюють комерційну діяльність. Законодавці зауважили, що проблема неплатоспроможності торкнулася не лише підприємців, а й численних споживачів, що беруть позики, а згодом не мають можливості розрахуватися з

кредиторами. Попри це споживче банкрутство не було запроваджене у 2003 році, оскільки вважалось, що справ буде настільки багато, що вони паралізують судову систему, яка не була достатньо ефективною, та і рівень боргів фізичних осіб не був критично високим [102; 20, с. 12-13]. Проте в результаті певної підготовчої роботи, яка тривала близько 5 років, було сформовано певні критерії, яким повинно відповідати споживче банкрутство: 1) списання боргу має бути винятком, а не правилом; 2) полегшення боргу є привілеєм для боржника; 3) боржник повинен максимально розрахуватися з кредиторами; 4) кредитори повинні мати можливість захистити свої права; 5) провадження має бути якомога дешевшим [89; 20, с. 13]. На основі вказаних принципів і був сформований інститут споживчого банкрутства, що вступив у дію з 2009 року. Спочатку процедура була складною і доступною лише для кількох категорій боржників і лише після лібералізаційних реформ 2014, 2016 та 2019 років вона набула того вигляду, якою ми її можемо бачити зараз [102; 20, с. 13].

Законодавство Польщі щодо споживчого банкрутства містить формулювання «провадження у справі про банкрутство фізичних осіб, крім суб'єктів підприємницької діяльності (підприємців)», тобто стосується фізичних осіб, що не потрапляють під сферу застосування процедури на загальних підставах, в тому числі це і особи що ведуть фермерські господарства [122, с. 83]. Цікаво, що для законодавства Польщі не має значення юридична природа боргів фізичних осіб. Теоретично суд у справах про банкрутство може визнати банкрутом фізичну особу-підприємця з «приватними» боргами та фізичну особу-споживача з «комерційними боргами». Банкрутом може бути визнана і недієздатна особа, проте вона має діяти через свого представника. Цікавим є той факт, що ще до 2016 року загальне провадження у справах про банкрутство застосовувалось до колишніх підприємців, якщо з дня їх виключення з реєстру минуло не більше року. На сьогодні ж ця процедура доступна для осіб, що припинили підприємницьку діяльність, вже через добу після видалення інформації з реєстру [83, с. 95; 8, с 14].

Відповідно до польського законодавства, підставою для відкриття провадження є неплатоспроможність боржника. У статті 11 Закону вказується, що боржник є неплатоспроможним, якщо він втратив здатність виконувати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав [92]. Важливо вказати, що до реформування законодавства у 2019 році існував так званий негативний критерій неплатоспроможності, який виключав право боржника на звільнення від боргів. Якщо його неплатоспроможність була спричинена умисно або з грубої необережності. При цьому оцінка поведінки конкретного боржника проводилась з урахуванням його конкретного рівня обізнаності, освіти, соціального статусу і навіть психологічного стану [109, с. 26]. Після реформи 2019 року, критерії щодо оцінки моральності боржника були повністю виключені.

Важливо, що у польському законодавстві право звертатись із заявою про відкриття процедури неплатоспроможності має і боржник і кредитор.

У польському законодавстві велика увага приділяється саме процедурі погашення боргів перед кредиторами. Хоча є доступною і реструктуризація, яка здебільшого відбувається поза судом шляхом домовленості боржника з кредиторами. Ця процедура застосовується до боржників, у яких немає великого розміру заборгованості та є дохід не нижче середньої заробітної плати, тож вони можуть покрити витрати на провадження, а також виконати угоду. Більше того, суд може з власної ініціативи ініціювати таку процедуру щодо фізичної особи, яка подала заяву про банкрутство [122]. Щодо процедури погашення боргів можливим є негайне списання боргу, якщо особа не може постійно здійснювати будь-які платежі, або ж застосування умовного списання, коли суд анулює борги за умови, що протягом 5 років кредитором не буде подано клопотання про встановлення плану погашення. Відповідно до статті 491-21 Закону після виконання банкрутом зобов'язань, визначених планом погашення вимог кредиторів, суд видає ухвалу про підтвердження виконання плану та про звільнення від зобов'язань, що виникли до дня визнання особи банкрутом і залишилися не задоволені в результаті виконання плану [92]. Якщо ж фінансовий стан особи дає змогу зрозуміти, що вона не в змозі здійснити жодних виплат за

планом погашення вимог кредиторів, суд може визнати заборгованість безнадійною. Щодо правових наслідків варто зазначити, що після оголошення фізичної особи банкрутом до неї можуть бути застосовані обмеження щодо укладення договорів [122; 20, с. 17].

На сьогодні Польща ще не імплементувала Директиву ЄС, хоча законопроект був розроблений і перебував на розгляді парламенту, у зв'язку з чим повідомила Комісію про необхідність скористатись довшим терміном для імплементатії. Тим не менш, Польське законодавство вже відповідає певним положенням Директиви і щодо превентивної реструктуризації і стосовно доступу фізичних осіб до процедур списання боргів [117].

1.3.2. Франція, Велика Британія

Основний нормативно-правовий акт, що регулює процедуру відновлення платоспроможності фізичних осіб – це Кодекс споживання (Code de la consommation). Сам інститут існує з 1989 року і основною його метою є захист боржника від «тимчасових та випадкових» фінансових труднощів та якомога швидше і ефективніше відновлення його платоспроможності. У Франції процедура надмірної заборгованості доступна для фізичних осіб, «які мають добрі наміри та зіткнулися з «очевидною неможливістю» погасити всі особисті борги, що підлягають погашенню зараз і в майбутньому» [96; 20, с. 10].

Якщо споживачі опиняються в ситуації надмірної заборгованості, вони можуть звернутися до «Комісії з питань заборгованості домогосподарств», яка діє при Центральному банку Франції. Така Комісія складається із представників банку, соціальної служби, податкової служби, префектури тощо і її метою є досягнення угоди про врегулювання заборгованості між боржником і кредиторами. Заява, подана до комісії, швидше за все, буде прийнята, якщо надмірна заборгованість є постійною, а не викликана тимчасовими обставинами, і якщо декларація була зроблена добросовісно. На підставі поданої заяви комісія оцінює рівень заборгованості та приймає рішення про застосування однієї з двох

процедур: або переговорів щодо плану врегулювання, або процедури «особистого відновлення». Перший варіант - це пропозиція комісії щодо мирного врегулювання, яка може тривати до 10 років. Для того, щоб план був ефективним, він має бути схвалений боржником та основними кредиторами. Якщо згоди досягти не вдається, комісія може запропонувати мораторій на два роки (передбачає призупинення виплати боргу), після чого справу буде переглянуто знову [85]. Якщо ж після повторного розгляду справи ситуація боржника залишається безнадійною, комісія може рекомендувати відкрити процедуру «особистого відновлення» в суді. Цей крок тягне за собою або виконання обов'язкового плану врегулювання, накладеного судом, або ліквідацію активів боржника. План врегулювання може мати максимальну тривалість 10 років, однак практика показує, що в половині випадків такий план не перевищує 5 років. Якщо суддя приймає рішення про продаж майна, боржник може, тим не менш, зберегти частку своїх активів і доходів для покриття витрат на проживання, проте на його житло може бути звернено стягнення. Після завершення процедури відновлення платоспроможності - яка відбувається або після плану врегулювання, або безпосередньо після ліквідації - боржник може отримати часткове або повне списання боргів [95, с. 10].

Французьке законодавство передбачає багато варіантів захисту фізичних осіб від надмірних грошових зобов'язань, - це і впровадження мораторію (призупинення погашення боргу та повторний розгляд справи через два роки), і розстрочення або зменшення боргів. План реструктуризації може бути розроблений на строк до 10 років. Після завершення процедури реструктуризації або ліквідації боржник може отримати часткове або повне звільнення від боргів [95; 20, с. 10].

У Франції Директива ЄС була адаптована Законом від жовтня 2021 року. Щоправда, зміни стосувались лише банкрутства юридичних осіб, адже закон вносив зміни саме до Господарського кодексу Франції.

У Британії банкрутство як фізичних, так і юридичних осіб регулюється Законом про неплатоспроможність та Правилами неплатоспроможності

(Insolvency Act and Insolvency Rules (1986)). Щодо фізичних осіб, то передбачено окреме регулювання банкрутства фізичних осіб у різних регіонах: Англія та Уельс, Північна Ірландія та Шотландія. Загалом, усі три режими регулювання банкрутства є орієнтованими на захист інтересів боржників, які можуть отримати звільнення від боргів протягом строку, що становить менше 12 місяців [104, с. 9; 20, с. 9].

Звертатися до суду у Британії може боржник, кредитор та арбітражний керуючий. За загальним правилом, боржник може звернутися до суду, якщо він не в змозі сплатити свої борги (263Н(2)). Більш детально процедуру звернення прописано для кредитора. Так, кредитор може звернутися до суду з позовом, зокрема, якщо існує борг, який боржник, як видається, або не в змозі сплатити, або не має розумної перспективи сплатити. При цьому боржник вважається неспроможним сплатити борг, якщо такий борг підлягає негайній сплаті, і кредитор направив боржнику вимогу («the statutory demand») про сплату такого боргу або надання забезпечення, при цьому з моменту направлення вимоги минуло не менше 3 тижнів, і вимога не була виконана або скасована. В той же час, боржник не має розумної перспективи сплатити борг, якщо борг не підлягає негайній сплаті, і кредитор направив боржнику вимогу, вимагаючи від нього довести, що він матиме можливість сплатити борг і з моменту вручення вимоги минуло щонайменше 3 тижні, та вимога не була виконана або скасована (ст. ст. 267, 268) [98]. Арбітражний керуючий може подати заяву до суду, до прикладу, якщо у попередній угоді зі кредиторами боржник не виконує своїх зобов'язань.

Окрім звичайної судової процедури банкрутства, у Англії та Уельсі для боржників доступні три варіанти реструктуризації боргу: «Плани управління боргом» (Debt Management Plans), «Адміністративні розпорядження» (Administration Orders) або «Індивідуальні домовленості» (Individual Voluntary Arrangements (IVA)). Також з 2009 року боржники отримали можливість звертатись із заявою про видачу «Наказу про списання заборгованості» (Debt Relief Order (DRO)), якщо їх зобов'язання залишаються нижче певного порогу (£30 000) [104, с. 9]. Боржники можуть обрати процедуру, якою хочуть

скористатись для відновлення свого фінансового стану залежно від обставин їх неплатоспроможності.

Перша з вказаних процедур, передбачає укладення боржником угоди з кредиторами про виплату боргів - *Debt Management Plan*. Вона може бути використана, коли боржник може виплатити борг, але лише маленькими частинами або коли боржник має фінансові проблеми, але буде мати можливість виплатити борг через деякий час. Використання *Administration Order* може бути використане, коли проти боржника є рішення суду графства або Високого суду, а ви не можете сплатити його в повному обсязі. При цьому сума боргу не повинна перевищувати £5,000 і має бути щонайменше два кредитори. Також боржник повинен довести, що він має можливість здійснювати щомісячні платежі. За цією процедурою боржник робить один платіж на місяць до місцевого суду, який потім розподіляється між кредиторами.

Окремо варто проаналізувати такий інструмент як *Individual Voluntary Arrangement*. Ця процедура була запроваджена вказаним Законом про неплатоспроможність 1986 року. Вона дозволяє фізичній особі через ліцензованого арбітражного керуючого (як правило, бухгалтера) укласти мирову угоду з незабезпеченими кредиторами за умови, що 75 відсотків кредиторів приймають цю пропозицію. В межах вказаної процедури фізична особа має змогу зберегти контроль над своїм майном [111, с. 86]. Цей інструмент широко використовується боржниками, адже він дозволяє в позасудовому порядку врегулювати заборгованість у швидкий та ефективний спосіб. Більше того, до 2016 року існувала норма, що дозволяла суду вимагати від боржника проконсультуватись із арбітражним керуючим щодо використання цієї процедури замість звичайного провадження, якщо розмір боргу не перевищував £40,000, а активи боржника перевищували £4,000 і це більше захищало б інтереси кредиторів та боржника [107, с. 6]. У процедурі IVA загалом основна функція покладається на арбітражного керуючого, який на практиці повинен брати участь у складенні такої угоди, контролювати стан її виконання та звертатись до суду у випадку, якщо боржник таку угоду не виконує [98].

Якщо ж боржник не має змоги виплатити свої борги, він може звернутись за процедурою *Debt Relief Order*. Важливо, що така процедура може бути застосована лише до вимог, що є кваліфікованими (*qualifying debts*). До таких вимог не включаються, до прикладу, забезпечені вимоги кредиторів. Загальні вимоги до застосування такої процедури – це наявність боргу, що не перевищує £30 000, відсутність значного доходу (менше £75 на місяць), відсутність нерухомості у власності чи автомобіля вартістю більше £2000, проживання у Англії або Уельсі протягом останніх 6 місяців. Скористатись таким інструментом можна не частіше, ніж раз на 6 років. На період введення процедури DRO вводиться мораторій, який забороняє кредиторам звертатись до боржника із позовами щодо їх вимог. Протягом 12 місяців боржник звільняється від виплат щодо кваліфікованих боргів, проте зобов'язується повідомляти арбітражного керуючого стосовно будь-яких змін його майнового стану, збільшення доходу, придбання майна та навіть отримання позик, що перевищують £500. Після закінчення 12-місячного строку боржник звільняється від боргів та зобов'язань. Проте у разі недотримання передбачених вимог боржником строк може бути продовжений [98]. Серед недоліків вказаної процедури можна вказати те, що записи про неї зберігаються в реєстрі протягом 6 років і боржник зобов'язаний повідомляти про це банк при відкритті банківського рахунку [105].

Окрім вказаних процедур, боржник може отримати тимчасовий захист від кредиторів, поки він отримує консультацію щодо боргу та складає план. Такий інструмент має назву «Breathing Space» і може бути застосований на строк до 60 днів. В цей період до боржника не можуть бути застосовані заходи стягнення боргу та не нараховуються штрафні санкції. Такий інструмент може бути застосований лише якщо боржник не використовує інші процедури, згадані вище, та не користувався таким інструментом протягом останніх 6 місяців [105].

Щодо адаптації законодавства Британії до законодавства ЄС, зокрема, Директиви, робити висновок недоцільно, з огляду на вихід цієї держави зі складу ЄС. Проте оскільки Регламент був розроблений та прийнятий ще у 2017 році,

Британія також брала активну участь у його розробці і деякі положення з Регламенту відображені у законодавстві Британії. До прикладу, ст. 263 Закону про неплатоспроможність передбачає, що суддя має юрисдикцію розглядати заяву про банкрутство, зокрема, якщо центр життєвих інтересів боржника знаходиться у державі-члені та боржник має підприємство у Англії та Уельсі. Окрім цього, Закон містить посилання на відповідні положення Регламенту ЄС. Було б логічним стверджувати, що після виходу з ЄС, до Великої Британії не повинен застосовуватись Регламент, оскільки вона не є державою-членом ЄС. Проте в п. 87 Преамбули передбачено намір Великої Британії застосовувати вказаний Регламент, більше того, в Додатках А та В містяться переліки процедур та арбітражних керуючих Сполученого Королівства, до яких застосовується Регламент [112].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ

Інститут неплатоспроможності фізичних осіб у законодавстві ЄС (cross-border (international) insolvency law) почав розвиватись наприкінці 19 століття. Підписання договорів про співпрацю сформувало важливу основу для формування інституту неплатоспроможності та регулювання співпраці держав-членів у цій сфері. На сьогодні основними документами, що регулюють питання транскордонної неплатоспроможності в ЄС є Регламент, що зосереджений саме на міждержавних процедурах банкрутства та їх уніфікації та Директива, що регулює питання превентивної реструктуризації. Обидва документи є надзвичайно важливими для процедур відновлення платоспроможності у державах-членах, адже вони спрямовані також на уніфікацію європейського законодавства.

Регламент регулює процедури транскордонної неплатоспроможності на основі поєднання принципів територіальності та універсальності (пом'якшений універсалізм), гарантуючи таким чином ефективність провадження та захист прав усіх заінтересованих сторін. Основним вважається провадження, що

відкрите у державі, де знаходиться центр основних інтересів боржника - всі інші провадження вважаються другорядними. Концепція центру життєвих інтересів дозволяє встановити країну основного провадження з використанням єдиного критерію, при цьому можливим є відступлення від цієї прив'язки, якщо активи боржника знаходяться за межами держави центру основних інтересів. Це сприяє концентрації майна в межах основного провадження. Важлива роль також відведена арбітражному керуючому, який не лише виконує функції в державі основного провадження, а й зобов'язаний співпрацювати із судами та керуючими інших держав для забезпечення ефективності провадження.

Важливим питанням на сьогодні постає гармонізація законодавства ЄС, а саме *substantive insolvency law*, адже наявність різного правового регулювання може мати наслідком неефективність проваджень. Якщо Регламент як акт обов'язкової сили має пряму дію для держав-членів, то Директива, у свою чергу, потребує імплементації, яка зараз відбувається у європейських країнах.

Серед держав із прокредиторською моделлю неплатоспроможності було проаналізовано законодавство Німеччини та Польщі. У Німеччині процедури щодо банкрутства як фізичних, так і юридичних осіб, регулюються Статутом неплатоспроможності (*Insolvenzordnung*), що був прийнятий 1999 року. Він передбачає застосування до боржника двох судових процедур: ухвалення конкурсного плану та списання залишкової заборгованості. Окрім цього передбачені певні спрощені процедури для схвалення плану реструктуризації. Норми щодо списання боргів, які передбачені Директивою, містяться у Статуті, а процедури превентивної реструктуризації були запроваджені у 2020 році. У Польщі інститут неплатоспроможності значно реформувався після лібералізаційних реформ 2014 та 2016 років і став більш доступним та орієнтованим на відновлення платоспроможності боржника. Проте все ж більш врегульованою є процедура погашення боргів, яка передбачає процедури негайного та умовного списання боргів. Хоча польське законодавство в цілому відповідає вимогам ЄС, норм Директиви на сьогодні ще не імplementовані.

Щодо держав з продебіторською моделлю, було виділено Францію та Велику Британію. Особливістю регулювання у цих державах є орієнтування на відновлення платоспроможності боржника шляхом запровадження значної кількості процедур. У Франції, до прикладу, до боржника застосовується попередньо дві процедури і лише якщо відновити платоспроможність не вдається, тоді відбувається ліквідація активів та погашення боргів. У Британії доступні кілька видів як досудових так і судових процедур врегулювання заборгованості, які боржник може обрати залежно від обставин, а також доступна процедура «Breathing Space», яка передбачає зупинення нарахування штрафних санкцій для складення плану боржником.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ВІДНОВЛЕННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

2.1. Становлення та історичний розвиток інституту неплатоспроможності фізичної особи в Україні

Банкрутство на сьогодні є широко відомим правовим інститутом у країнах з ринковою економікою, де діють прибуткові комерційні підприємства з платоспроможним попитом споживачів. І загалом інститут банкрутства є одним із найдавніших елементів механізму правового регулювання ринкових відносин.

Розвиток інституту банкрутства як такого бере початок ще із часів римського права та зародження конкурсного процесу як такого. Проте що стосується України, то інститут банкрутства та конкурсний процес зародились ще за часів Київської Русі із появою «Руської правди» [22, с. 53]. Так, у ст. ст. 67-69 Карамзинського списку або у ст. 55 Розширеної редакції «Руської правди» містились норми щодо торгової неспроможності. За цими нормами стягнення накладалось не лише на майно боржника, а й на нього самого [78]. Окрім цього, у ст. 54 Розширеної редакції «Руської правди» містилися норми про так звану нещасну неплатоспроможність. До прикладу. Якщо боржник втрачав майно в результаті повені чи пожежі, то мав право на відстрочення, оскільки це вважалось нещасним випадком. Коли ж майно боржник втрачав в результаті гультяйства, то його долю мали вирішувати кредитори, в тому числі вони мали право продати такого боржника [12]. Але при цьому пробачення боргу в «Руській правді» не передбачалось.

Наступним етапом, який варто виділити, є період перебування українських земель під владою Речі Посполитої. Основними зводами законів на той час були Статути Великого Князівства Литовського 1529, 1566, 1588 років [10]. Зокрема, Третій Литовський статут встановлював визнання особи неплатоспроможною

судом [7, с. 2]. Окрім цього, статути, як і Руська правда, виділяли умисну та випадкову неплатоспроможність. У випадку останньої боржник звільнявся від боргів, у іншому ж випадку був зобов'язаний відшкодувати кредиторам усю заподіяну шкоду. У випадку смерті боржника за його борги відповідали спадкоємці [82, с.143]. Більше того, навіть за життя для відробітку боргів чоловік міг віддати дружину або дітей [6, с. 73].

Наступний етап у розвитку законодавства про банкрутство настав за часів перебування українських земель під владою Російської Імперії. Першим кодифікованим актом з питань неспроможності вважається Статут про банкрутів 1800 року. Він визначав неспроможність як неможливість особи виплатити свої борги, розмежовував торговельну та неторговельну неплатоспроможність, встановлював їх види, а також передбачав арешт боржника, який міг бути скасований лише за рішенням більшості кредиторів [13, с. 40]. На зміну цьому Статуту прийшов Статут про торгову неспроможність 1832 року, сфера регулювання якого охоплювала лише торгову діяльність, що призвела до боргів. Вказаний Статут розрізняв три види неплатоспроможності: нещасну, необережну і підроблену, а також диференціював вимоги кредиторів на безспірні, спірні та нікчемні. Як зазначає Р. Б. Поляков, Статут вирізнявся деталізацією дій конкурсного управління щодо встановлення пасиву й активу боржника, яким може «позаздрити» сучасне законодавство України про банкрутство [22, с. 60]. Важливим нововведенням було запровадження інституту присяжних, які здійснювали опис майна боржника, призначали збори кредиторів, розпоряджались майном, а також звітувались перед судом [13, с. 41]. Тобто по суті це виглядало як прототип сучасної посади керуючого реструктуризацією у процедурі неплатоспроможності.

Таке регулювання зберігалось аж до початку ХХ ст., до радянських часів. До цього часу, як ми можемо зрозуміти, банкрутство фізичних осіб було основним інститутом у тогочасному конкурсному праві. На початку 20 століття банкрутство фізичних осіб було основою і загалом існувало як єдиний інститут, на основі якого пізніше розвинулись норми щодо банкрутства підприємств. У

радянський період банкрутство фізичних осіб зникає як правове явище а до початку 90-х років. Відсутність законодавства про банкрутство породила нестійкість кредитних відносин, нездорове становище у сфері підприємницької діяльності і незахищеність учасників господарських правовідносин. Тому з розпадом СРСР і відродженням ринкових відносин в Україні почався новий етап розвитку цивільно-правового регулювання банкрутства [17, с. 23; 20, с. 20].

Новий етап розвитку інституту неплатоспроможності фізичних осіб розпочався вже в часи незалежності України із прийняттям Закону України «Про банкрутство» 1992 року. Суб'єктами банкрутства за вказаним Законом були лише юридичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності. Закон мав яскраво виражений прокредиторський характер, мав виключну мету – задоволення вимог кредиторів без пріоритету збереження боржника [13, с. 42]. Процедур відновлення платоспроможності як таких не існувало, процедура санації згадується лише побіжно, не регулюється достатнім чином і не підлягає контролю з боку суду, в той час як процедура ліквідації врегульована значно детальніше. У зв'язку з такою недосконалістю Закону та складністю його практичного застосування, спочатку 15 квітня 2003, а згодом 18 листопада 1997 року Вищим Арбітражним судом було прийнято роз'яснення «Про деякі питання практики застосування Закону України «Про банкрутство», що в окремих аспектах полегшило застосування норм Закону, проте потреба в удосконаленні норм все ж не зникла [20, с. 21].

У 1999 році Закон «Про банкрутство» було викладено у новій редакції і відтоді ж він отримав нову назву - Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника та визнання його банкрутом». Він більш детально врегулював процедурні аспекти провадження, акцентував більше уваги на відновленні платоспроможності та збереженні суб'єкта господарювання. Змінений Закон ще не розглядав пересічну фізичну особу як суб'єкта банкрутства, проте, як вже зазначено вище, він містив положення про банкрутство фізичної особи-підприємця, а якщо бути точним громадянина-підприємця [20, с. 22]. Таким чином, Закон поступово перетворився з

прокредиторського на продебіторський. З'явився новий учасник процесу – арбітражний керуючий, було розширено компетенцію зборів кредиторів.

Протягом кількох років Закон доопрацьовувався і вже 22.12.2011 року його було викладено у новій редакції, відповідно до якої категорію боржника «громадянин-підприємець» трансформовано в категорію «фізична особа-підприємець», були внесені зміни щодо виключення певного майна боржника з ліквідаційної маси, особливостей задоволення вимог кредиторів тощо. Вплив внесених до Закону змін на регулювання відносин банкрутства, в тому числі і щодо банкрутства фізичної особи – підприємця, був настільки значним, що законодавець відтермінував термін його запровадження в дію більше ніж на рік – нова редакція Закону почала діяти з 19.01.2013 року. Це було позитивним кроком, оскільки суспільству було надано можливість опанувати нові механізми в правовому регулюванні відносин банкрутства [20, с. 22]. Ключовою новелою Закону 2011 року стала поява норм про транскордонне банкрутство, а саме розділу «Процедури банкрутства, пов'язані з іноземною процедурою банкрутства». Проте реалізувати цей розділ не вдалось через відсутність відповідних міжнародних договорів [22, с. 78].

У 2014 році до Закону знову було внесено зміни, де в частині про банкрутство фізичної особи-підприємця цей термін було замінено просто «фізичною особою». Проте, це не означає, що з цього моменту виник інститут банкрутства фізичної особи, адже ч. 1 ст. 90 Закону в редакції від 13.05.2014 року передбачала, що правила, передбачені цією статтею застосовуються до відносин, пов'язаних з визнанням банкрутом фізичної особи за боргами, які виникли у неї у зв'язку зі здійсненням підприємницької діяльності. Таку зміну цілком можна вважати важливим першим кроком до впровадження інституту неплатоспроможності фізичної особи [20, с. 22].

Все ж ключовим моментом у формуванні інституту неплатоспроможності фізичних осіб стало прийняття Кодексу України з процедур банкрутства, що набрав чинності у жовтні 2019 року. з впровадженням Кодексу відбувся так званий перехід від «прокредиторської» до «проборжникової» моделі

банкрутства. До прикладу в таблиці нижче наведено порівняння кількох норм, які були чинними у редакціях Закону, про які згадувалось вище, і як вони сформульовані на сьогодні у Кодексі [20, с. 22].

	Хто може ініціювати провадження	Подання плану реструктуризації	Накладення арешту на майно
Редакція станом на 21.04.2011 р.	Ч.2, ст. 47 Заява про порушення справи про банкрутство громадянина може бути подана в господарський суд громадянином-підприємцем, який є боржником, або його кредиторами.	Ч. 3, ст. 47 До заяви громадянина-підприємця про порушення справи про банкрутство може бути доданий план погашення боргів, копії якого направляються кредиторам та іншим учасникам	Ч. 1, ст. 48 Одночасно з прийняттям заяви про порушення справи про банкрутство громадянина - підприємця господарський суд накладає арешт на майно громадянина - підприємця
Редакція станом на 22.12.2011 р.	Ч.3, ст. 90 Заява про порушення справи про банкрутство фізичної особи-підприємця може бути подана в суд фізичною особою-підприємцем, який є боржником або його кредиторами провадження у справі про банкрутство	Ч.4, ст. 90 До заяви фізичної особи - підприємця про порушення справи про банкрутство може бути доданий план погашення боргів, копії якого направляються кредиторам та іншим учасникам провадження у справі про банкрутство	Ч.1, ст. 91 Одночасно з прийняттям заяви про порушення справи про банкрутство фізичної особи - підприємця господарський суд накладає арешт на майно фізичної особи - підприємця

Редакція станом на 07.07.2014 р.	Ч.3, ст.90 Заява про порушення справи про банкрутство фізичної особи може бути подана в господарський суд фізичною особою, який є боржником, або його кредиторами.	Ч.4, ст. 90 До заяви фізичної особи про порушення справи про банкрутство може бути доданий план погашення боргів, копії якого направляються кредиторам та іншим учасникам провадження у справі про банкрутство	Ч.1, ст. 91 Одночасно з прийняттям заяви про порушення справи про банкрутство фізичної особи господарський суд накладає арешт на майно фізичної особи
Кодекс з процедур банкрутства	Ч.1, ст. 115 Провадження у справі про неплатоспроможність боржника - фізичної особи або фізичної особи - підприємця може бути відкрито лише за заявою боржника	Ч.4, ст. 116 Разом із заявою про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржника зобов'язаний подати пропозиції щодо реструктуризації боргів (проект плану реструктуризації боргів).	П.2, ч.1, ст. 120 З моменту відкриття провадження у справі про неплатоспроможність арешт майна боржника та інші обмеження боржника щодо розпорядження належним йому майном можуть бути застосовані виключно господарським судом у межах провадження

З таблиці можна чітко побачити, що з прийняттям Кодексу кредитори втратили можливість ініціювати відкриття провадження у справі про банкрутство, вимога про накладення арешту на майно відтепер є лише правом суду, з'явилися норми щодо реструктуризації боргів, а отже орієнтація на відновлення платоспроможності боржника, а не лише на задоволення вимог

кредиторів і ще низка інших норм, що пом'якшують становище боржника [20, с. 24].

Основним завданням авторів Кодексу було створення системи регулювання неплатоспроможності фізичних осіб, яка б існувала поруч із системою банкрутства юридичних осіб, тобто регулювалася б одним нормативним актом, що сприяло б більш ефективному застосуванню таких норм [3, с. 158]. З прийняттям КУзПБ таку систему вдалось сформувавши, і на сьогодні вона існує поруч із системою для юридичних осіб, запозичуючи окремі інструменти з неї і, в той же час, маючи певні особливості у правовому регулюванні.

2.2. Загальна характеристика правового регулювання неплатоспроможності фізичної особи

2.2.1. Поняття та ознаки неплатоспроможності фізичної особи за законодавством України

Неплатоспроможність фізичних осіб – це стан, коли особа не може повністю чи частково виконати свої фінансові зобов'язання перед кредиторами, що призводить до порушення прав кредиторів та може мати негативні наслідки для особи боржника.

В юридичній практиці слід розрізняти поняття «неплатоспроможність» та «банкрутство». Перше з них характеризує повну або часткову відсутність майнових активів у боржника для оплати всіх боргів кредиторам. Воно є об'ємнішим за змістом, адже передбачає можливість боржника виправити своє становище, шляхом застосування відповідних процедур. Під банкрутством розуміють повну неспроможність задовольнити вимоги кредиторів, що призводить до ліквідації суб'єкта [8; 20, с. 24]. Для фізичної особи банкрутство є фінальною стадією провадження про неплатоспроможність і хоч воно і призводить до погашення частини боргів, проте має негативні наслідки для

особи, що можуть впливати на її можливість бути повноцінним учасником цивільно-правових відносин [20, с. 24].

Стан неплатоспроможності у фізичної особи може виникати внаслідок дії різних факторів чи обставин. Це можуть бути як зовнішні фактори, такі як економічна криза, інфляційні процеси в державі, так і «внутрішні», тобто спричинені діями самої особи або певними життєвими обставинами, як невміння розпоряджатися фінансами, невдалі інвестиції, надмірна кількість або розмір кредитів, втрата роботи чи хвороба тощо. Як і особа, що перебуває у такому становищі, держава, фінансові установи чи інші кредитори зацікавлені у тому, аби відновити платоспроможність боржника, вирішити проблему його критичної заборгованості, і таким чином повернути його у стан активної економічної діяльності, зокрема, і як платника податків. Проте важливо розуміти, що процедура відновлення платоспроможності фізичних осіб спрямована, перш за все, на підтримку добросовісних боржників, які насправді не мають можливості задовольнити вимоги кредиторів і перебувають у критичній фінансовій ситуації [20, с. 25].

Про це неодноразово зазначали і суди у своїх рішеннях. Так, зокрема, Касаційний господарський суд Верховного Суду у Постанові від 06.12.2023 у справі №916/31 39/22 зазначив, що у судових процедурах неплатоспроможності фізичної особи скористатися правом на реабілітацію, зокрема, у спосіб, що певною мірою утискає інтереси кредиторів, заслуговує лише чесний і сумлінний боржник, інше б суперечило принципу добросовісності, який ґрунтується на приписах статей 3 та 13 Цивільного кодексу України, відповідно до яких дії учасників правовідносин мають бути добросовісними [59].

Тому перш за все важливо зрозуміти, які ознаки свідчать про те, що особа перебуває в стані неплатоспроможності і не має можливості задовольнити вимоги кредиторів.

У ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства вказано, що банкрутство - визнана господарським судом нездатність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури реструктуризації і погасити

встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування процедури погашення боргів боржника [15]. Застосовуючи поняття банкрутство до фізичних осіб, найчастіше його асоціюють із списанням боргів боржника, тобто звільнення особи від боргів, що на етапі завершення справи про банкрутство залишились непогашеними. В той час як для юридичних осіб неможливе застосування такої опції, адже у разі неможливості задовольнити вимоги кредиторів відбувається перехід до процедури ліквідації, тобто припинення існування суб'єкта господарювання як суб'єкта права.

Оскільки, як було зазначено вище, для фізичних осіб банкрутство є фінальною стадією провадження і призводить до погашення частини боргів, слід все ж повернутись до поняття та ознак стану неплатоспроможності, наявність якого має бути встановлена судом на етапі відкриття провадження у справі.

Ознаки неплатоспроможності боржника – фізичної особи визначені у ст. 115 КУзПБ як перелік підстав для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність. Цей перелік включає в себе наступні підстави:

- 1) боржник припинив погашення кредитів чи здійснення інших планових платежів у розмірі більше 50 відсотків місячних платежів за кожним з кредитних та інших зобов'язань упродовж двох місяців;
- 2) у боржника відсутнє майно, на яке може бути звернено стягнення, а здійснені виконавцем відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» заходи щодо розшуку такого майна виявилися безрезультатними;
- 3) існують інші обставини, які підтверджують, що найближчим часом боржник не зможе виконати грошові зобов'язання чи здійснювати звичайні поточні платежі (загроза неплатоспроможності) [15].

Варто зауважити, що Законом № 2971-ІХ від 20.03.2023 було внесено зміни до ряду норм КУзПБ, в тому числі і до статті 115. Так, раніше існувала додаткова умова, що стосувалась визначення мінімальної суми заборгованості боржника для відкриття провадження. Із прийняттям вказаного закону, цю норму було виключено, що не здійснило суттєвого впливу на можливості боржника

щодо звернення до суду, адже навіть якщо розмір боргів був меншим, ніж передбачалось у нормі (30 розмірів мінімальної заробітної плати), боржник міг скористатись іншою нормою як підставою для відкриття провадження.

Норми КУзПБ не вказують, чи потрібна сукупність усіх факторів, перелічених вище для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність, чи достатньо лише одного з них. Проте, як показує практика застосування вказаних норм, достатньо лише однієї умови для того, аби провадження було відкрите. Про це зробив висновок і Верховний Суд у постанові від 29.07.2021 у справі № 909/1028/20, вказуючи, що для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи достатньо навіть однієї або більше однієї підстави у будь-яких комбінаціях, наведених у частині другій статті 115 КУзПБ, оскільки законодавцем імперативно не визначено обов'язковим існування сукупності всіх чотирьох підстав, як умови для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи [98, с. 26; 99].

Перелік підстав, передбачений у ст. 115 КУзПБ не є вичерпним з огляду на формулювання «інші обставини», що міститься у пункті 4. Кодекс не містить чіткого тлумачення чи пояснення цього терміну, попри те, що як для юридичних, так і для фізичних осіб передбачена така підстава для відкриття провадження.

По суті, як обґрунтовують суди у своїх рішеннях для відкриття провадження за цією підставою потрібно надати докази, які підтверджують потенційну неспроможність боржника задовольнити вимоги кредиторів. Так, наприклад у постанові від 16.11.2022 р. у справі №917/1604/21 Верховний Суд зазначив, що при ініціюванні справи про неплатоспроможність фізичної особи наявність простроченої заборгованості чи можливість невиконання грошових зобов'язань найближчим часом (загроза неплатоспроможності) має підтверджуватися доказами у відповідному обсязі, виходячи з правової природи правовідносин між боржником та кредитором. Такими доказами серед іншого можуть бути судові рішення, правочини, первинні бухгалтерські документи, які містять відомості про фінансову операцію та підтверджують її здійснення

(зокрема банківські виписки, платіжні доручення, довідки) та будь-які інші докази, що доводять факт невиконання боржником своїх зобов'язань, а у випадку загрози неплатоспроможності - потенційну можливість такого невиконання [98, с. 27; 100].

В цілому, можна зробити висновок, що наявність такого відкритого переліку підстав для відкриття провадження підтверджує проборжниковий характер КУзПБ, адже він надає широкі можливості для боржника звернутись до суду із заявою про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність. Проте, з огляду на відсутність чіткого трактування окремих питань, слід звертатись до судової практики за додатковим тлумаченням норм, що стосуються відкриття провадження. В кожному випадку, суд, аналізуючи подані докази, буде вирішувати, чи свідчать вони про наявність ознак неплатоспроможності боржника або потенційної неможливості задовольнити вимоги кредиторів у майбутньому.

2.2.2. Судові процедури, що застосовуються для врегулювання боргів неплатоспроможної фізичної особи

Відповідно до ст. 6 КУзПБ до боржника-фізичної особи застосовуються такі судові процедури:

- реструктуризація боргів боржника
- погашення боргів боржника [97].

Судовими ці процедури є через те, що вони застосовуються судом в межах провадження у справі про неплатоспроможність, тобто на етапі, коли суд вже встановив наявність підстав для відкриття провадження та постановив ухвалу.

Основні завдання, які вирішуються під час здійснення вказаних судових процедур – реструктуризація (фінансове оздоровлення боржника), що спрямована саме на відновлення платоспроможності боржника або погашення боргів, що застосовується одночасно із визнанням боржника банкрутом.

Важливо зазначити, що відповідно до норм КУзПБ провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи може бути відкрите лише за заявою боржника. До такої заяви боржник додає низку документів, що передбаченні статтею 116 Кодексу, зокрема, відповідно до ч. 4 він зобов'язаний подати проект плану реструктуризації боргів [98, с. 28].

Підхід законодавця щодо надання лише боржнику можливості звернення до суду із заявою про відкриття провадження критикується науковцями та юристами-практиками. Зокрема, як зазначає О.М. Бірюков, такий підхід виглядає дискримінаційним з погляду забезпечення конституційного права на доступ до юридичних процедур, передбачених законодавством [96, с. 18-19]. Важливо розуміти, що в даному випадку йдеться про осіб, які є чи не найбільш заінтересованими учасниками провадження – кредиторів. Звертаючись до тексту преамбули КУзПБ, ми бачимо, що однією із цілей процедури відновлення платоспроможності є задоволення вимог кредиторів, що вже є підґрунтям для надання їм права на ініціювання відкриття провадження у справах про банкрутство фізичної особи. Як вірно вказує О.М. Бірюков, таке правило може стати перешкодою для ефективного застосування відповідних процедур, зокрема у випадках коли боржник не матиме бажання звертатись до суду та вирішувати свої боргові проблеми відповідно до закону, адже український законодавець не передбачив чітких стимулів для звернення до суду боржників, як і засобів примусу для цього [96, с. 19].

Цікавою є позиція судів з цього питання. Зокрема Верховний Суд у Постанові від 26.05.2022 у справі № 903/806/20 зазначає, що таким чином КУзПБ запроваджено «добровільне банкрутство» боржника фізичної особи, що є не обов'язком, а правом, яким боржник, у разі дотримання певних вимог, може скористатися задля реструктуризації його боргів, прощення (списання) вимог кредиторів та/або звільнення від боргів і відновлення його платоспроможності [30]. Така позиція суду не враховує права кредиторів, адже у випадку якщо боржник не скористається своїм правом, вони не матимуть шансу для задоволення своїх вимог у межах процедури неплатоспроможності.

Таку думку підтримують і науковці. Зокрема, В. М. Коссак, Р. Ю. Ханік-Посполітак, В.В. Посполітак зазначають про те, що підхід, згідно з яким ініціатором процедури банкрутства може бути лише боржник, не зовсім обґрунтований, а тому кредиторам в перелічених випадках слід також надати право на відкриття провадження у справі про неплатоспроможність [16; 80].

Повертаючись до судових процедур, варто розпочати із процедури реструктуризації. За своєю суттю ця процедура є комплексом двох судових процедур, які застосовуються для юридичної особи: розпорядження майном та санація. Тому в процедурі реструктуризації відбувається не тільки фінансове оздоровлення фізичної особи, як у санації, а й формуються актив, пасив та представницькі органи кредиторів, що притаманні стадії розпорядження майном [22, с. 195].

Згідно зі ст. 1 КУзПБ, реструктуризація - судова процедура у справі про неплатоспроможність фізичної особи, що застосовується з метою відновлення платоспроможності боржника шляхом зміни способу та порядку виконання його зобов'язань згідно з планом реструктуризації боргів боржника [15]. План реструктуризації передбачає основні положення, що впливають на процес задоволення вимог кредиторів. Серед іншого план включає: обставини, що спричинили неплатоспроможність; інформацію про майновий стан і доходи боржника; розмір суми, що буде виділятися на погашення вимог кредиторів та суми, що виділятиметься боржнику на задоволення побутових потреб. Важливо пам'ятати, що стаття 125 Кодексу передбачає перелік боргів, що не підлягають реструктуризації: аліменти, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я, сплата ЄСВ тощо. Тобто по суті реструктуризація поширюється на борги, що виникли з договірних відносин майнового характеру [20, с. 29].

Серед основних завдань, що вирішуються у межах процедури реструктуризації є виявлення кредиторів, розгляд та визнання судом їх вимог, формування реєстру вимог кредиторів, встановлення майнового стану боржника, складання плану реструктуризації, проведення зборів кредиторів, затвердження

плану реструктуризації або перехід до процедури погашення боргів чи закриття провадження. Саме підготовка плану реструктуризації та затвердження його кредиторами є найважливішою метою процедури реструктуризації й основним завданням зборів кредиторів, як передбачено у ст. 123 КУзПБ. Розробка такого плану, з одного боку, є закономірним очікуванням кредиторів, у зв'язку з чим така вимога передбачена при поданні заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство. Якщо ж план реструктуризації боргів не буде поданий боржником, суд не зможе реалізувати основну мету провадження у справі про неплатоспроможність. Важливість подання реального та виконуваного плану реструктуризації підтверджується у судах. Так, Верховний суд у постанові від 16.12.2021 у справі №910/8306/20 зазначив, що при поданні до господарського суду заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність, обов'язком боржника є складення реального (виконуваного) проекту плану реструктуризації. У справах про неплатоспроможність фізичних осіб існує ризик ігнорування боржниками мети і завдань процедури реструктуризації боргів, що може полягати у не розробленні та не поданні на розгляд кредиторам проекту плану реструктуризації, надання фіктивного (зазначення вигаданих розмірів сум погашення чи інших відомостей) та невиконуваного плану реструктуризації, який не відповідатиме вимогам ст. 124 КУзПБ, пасивній участі боржника в цій процедурі [28].

З іншого боку, як вказує Л. С. Нецька, не в усіх випадках подання плану реструктуризації боржником є можливим і необхідним, особливо, якщо такий боржник вирішив надати згоду на продаж майна у процедурі банкрутства для погашення заборгованості. Хоча норма статті 116 імперативна, проте на практиці її застосування може призвести до «вигадування» планів реструктуризації, які не відповідають реальності [16; 20, с. 30].

Проте варто зазначити, що подання проекту плану реструктуризації, виявлення майна керуючим реструктуризацією та розробка плану реструктуризації є тими механізмами, які можуть підтвердити добросовісність боржника у провадженні, зацікавленість його у відновленні платоспроможності та

досягненні компромісу із кредиторами. Введення законодавцем процедури реструктуризації як обов'язкової найпершої судової процедури щодо боржника є гарантією виконання (або спроб виконання) завдання Кодексу – відновлення майнового стану боржника – фізичної особи. І лише після перевірки майнового стану боржника керуючим реструктуризацією, розробки реального плану реструктуризації, що відповідає можливостям боржника і незгоди з таким планом кредиторів, можливий перехід до процедури погашення боргів. Пропустивши такі важливі етапи і одразу перейшовши до процедури погашення боргів, є ризик, що боржник зловживатиме своїми правами з метою списання його заборгованості, що призведе до порушення прав кредиторів.

Процедура погашення боргів відповідно до статті 1 КУзПБ є судовою процедурою, що застосовується з метою задоволення вимог кредиторів за рахунок реалізації майна боржника, визнаного банкрутом [15].

З аналізу норм КУзПБ можна зробити висновок, що перехід до процедури погашення боргів можливий за однієї з наступних умов:

- 1) постановлення судом ухвали про відмову у затвердженні плану реструктуризації боргів і звернення боржника або кредиторів із заявою про визнання боржника банкрутом;
- 2) неподання схваленого кредиторами плану реструктуризації протягом трьох місяців з дня відкриття провадження у справі про неплатоспроможність;
- 3) у разі порушення плану боржником і звернення кредиторів з клопотанням про введення процедури погашення боргів;
- 4) постановлення судом рішення про невиконання боржником плану реструктуризації за результатами розгляду звіту боржника;
- 5) неприйняття рішення зборами кредиторів про схвалення плану реструктуризації протягом 120 днів з дня відкриття провадження у справі про банкрутство;
- 6) прийняття рішення кредиторами про перехід до процедури погашення боргів.

Загалом можна помітити, що перехід до процедури погашення боргів відбувається, якщо боржник не виконує план реструктуризації або у випадку

зволікання кредиторів із прийняттям рішення про затвердження такого плану чи відмову у його затвердженні. Як вказав Верховний Суд у своїй постанові від 01.11.2022 р. у справі № 904/6042/20, вказані підстави є своєрідною процесуальною гарантією для боржника, якщо збори кредиторів зволікатимуть із затвердженням плану реструктуризації боргів [33]. Так, з огляду на те, що процедура реструктуризації є більш вигідною для обох сторін, вказані часові обмеження, недотримання яких призводить до переходу до іншої процедури зменшує ризики зловживань чи порушень як з боку кредитора, так і з боку боржника [20, с. 31].

Згідно з нормами КУзПБ процедура погашення боргів включає в себе наступні етапи:

- 1) визнання боржника банкрутом і введення процедури погашення боргів;
- 2) інвентаризація та оцінка майна керуючим реалізацією;
- 3) продаж майна боржника на аукціоні;
- 4) відшкодування витрат у справі;
- 5) задоволення вимог кредиторів;
- 6) звершення процедури погашення боргів, закриття провадження у справі та звільнення боржника від боргів.

На відміну від процедури реструктуризації, КУзПБ не передбачає максимально допустимих строків для процедури погашення боргів. З одного боку, це може призвести до певних зловживань з боку учасників справи чи недотримання розумних строків з боку суду. Також обмеження в строках для погашення боргів пришвидшувало б провадження і, відповідно, списання боргів, що залишились непогашеними, а отже швидше давало б фізичній особі шанс на «новий старт». Проте, з іншого боку, оскільки процедура погашення боргів пов'язана з визнанням боржника банкрутом, передбачає негативні наслідки для нього, то йому може бути складно в обмежені терміни задовольнити вимоги кредиторів, при цьому не втративши ресурси для існування.

Важливо розуміти, що після завершення судових процедур у справі про неплатоспроможність фізична особа не залишається вільною від певних боргів.

Так, ст. 134 Кодексу передбачає, що вимоги щодо відшкодування шкоди завданої каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я чи смертю фізичної особи, сплата аліментів або інші борги, що пов'язані з особистістю фізичної особи, можуть бути заявлені до боржника після закінчення провадження у непогашеній частині за умовами цивільного процесуального законодавства [20, с. 31-32].

2.3. Правові механізми відновлення платоспроможності фізичних осіб за законодавством України

2.3.1. Інструменти відновлення платоспроможності боржника-фізичної особи, що застосовуються в процедурі реструктуризації боргів

Запровадження інституту неплатоспроможності фізичних осіб стало визначним та важливим кроком для української економіки. Аби забезпечити реалізацію цього інституту законодавець передбачив певні інструменти, які сприяють відновленню платоспроможності фізичних осіб.

Для початку важливо зазначити, що після відкриття провадження у справі та введення процедури реструктуризації боржник перебуває у особливому правовому режимі, який полягає у тому, що норми КУзПБ впливають на інші правовідносини боржника і мають пріоритет у застосуванні. Така позиція підтверджується і судами, зокрема, у справі №903/69/18 Верховний Суд зазначив, що з моменту порушення стосовно боржника справи про банкрутство він перебуває в особливому правовому режимі, який змінює весь комплекс юридичних правовідносин боржника [34].

Якщо звернутись до норм Книги четвертої КУзПБ, то серед правових інструментів, що застосовуються під час здійснення провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи, які сприяють / можуть сприяти відновленню її платоспроможності, можна виділити такі:

1) призначення керуючого реструктуризацією;

- 2) виявлення кредиторів та задоволення їх вимог лише в межах провадження у справі про неплатоспроможність;
- 3) зняття з майна боржника попередньо накладених арештів чи інших обмежень, а також застосування арешту майна та інших обмежень лише господарським судом в межах провадження у справі про неплатоспроможність;
- 4) припинення нарахування штрафів та інших фінансових санкцій, а також відсотків за зобов'язаннями боржника;
- 5) введення мораторію на задоволення вимог кредиторів.

Розглянемо окремі із них детальніше, і почнемо з ключової фігури, від ефективності діяльності якої залежить, чи буде відновлено платоспроможність фізичної особи, тобто досягнуто головної мети, яку декларує преамбула Кодексу – відновлення платоспроможності фізичної особи. Цією фігурою є арбітражний керуючий, який у першій (і завжди обов'язковій) процедурі реструктуризації боргів, що направлена на відновлення платоспроможності фізичної особи, має назву керуючий реструктуризацією [20, с. 34-45].

Згідно з нормами КУзПБ керуючий реструктуризацією – арбітражний керуючий, призначений господарським судом у справі про неплатоспроможність фізичної особи для здійснення реструктуризації боргів боржника [15]. Роль арбітражного керуючого у справі про неплатоспроможність має важливе значення не лише для боржника, а й для кредиторів, адже з огляду на весь спектр повноважень, якими він наділений, дуже часто саме від його дій залежить виконання завдань провадження.

Список повноважень керуючого реструктуризацією визначений ст. 114 КУзПБ. Відповідно до норм цієї статті, він вправі:

- отримувати інформацію з реєстрів, в тому числі з бюро кредитних історій, у порядку, визначеному законодавством;
- здійснювати огляд майна боржника.

Із внесенням змін до КУзПБ Законом № 3249-IX, обов'язки керуючого реструктуризацією були дещо розширені. Так, відповідно до ч. 2 ст. 114 до обов'язків керуючого реструктуризацією, відносяться:

- розгляд заяв кредиторів, складення та ведення реєстру вимог кредиторів, погашення цих вимог під час виконання затвердженого господарським судом плану реструктуризації;
- організація виявлення та складання опису майна боржника, визначення його вартості та формування ліквідаційної маси;
- продаж майна боржника (якщо це передбачено планом реструктуризації);
- відкриття спеціального рахунку для розрахунку з кредиторами;
- участь у розробленні плану реструктуризації;
- виконання функцій з управління та розпорядження майном боржника [15].

Для реалізації передбачених законодавством прав керуючому реструктуризацією не потрібен ніякий дозвіл чи рішення суду. Проте під час здійснення своєї діяльності він має дотримуватися вимог чинного законодавства, здійснювати заходи щодо захисту майна боржника, він зобов'язаний діяти добросовісно, розсудливо та з метою, з якою ці права та обов'язки надано / покладено (ст. 12 Кодексу) [15].

Якщо ж ми говоримо про майно боржника, то з Кодексу стає чітко зрозуміло, що керуючий реструктуризацією по суті перебирає на себе абсолютні права щодо розпорядження цим майном. Він залучається до справи ще до затвердження плану реструктуризації, і після його затвердження повноваження арбітражного керуючого можуть бути припинені або він продовжує їх виконання, якщо його участь передбачено планом реструктуризації або такий план передбачає продаж майна боржника (ч. 5, ст. 127). Участь арбітражного керуючого при виконанні плану реструктуризації боржником є цілком виправданою, адже до його повноважень входить розробка цього плану і оскільки він має доступ до усієї інформації про майновий стан боржника, він може посприяти формуванню ефективного плану реструктуризації, який би відповідав реальним можливостям боржника. Як зазначають науковці, певні труднощі пов'язані з тим, що немає і прикладів або методик складання плану реструктуризації, які б допомагали боржникам підготувати відповідний проєкт плану. Не меншою проблемою для заявників є дотримання всіх формальних

вимог до заяви, зокрема, зазначення в ній усіх обов'язкових реквізитів. Зважаючи на значний перелік документів, які необхідно долучити до заяви, і необхідність систематизації інформації про активи й пасиви боржника, роль фахівця у галузі права є необхідною. Таким фахівцем і є керуючий реструктуризацією [20, с. 37].

Проте неупередженість та належне виконання зобов'язань керуючого реструктуризацією може бути під сумнівом з урахуванням положень ч. 4 ст. 114 КУзПБ. Ця частина надає право кредиторам за рахунок власних коштів встановити арбітражному керуючому додаткову винагороду. Таке положення містить ризик виникнення корупційних ризиків. Адже встановлюючи додаткову винагороду, кредитори можуть спонукати керуючого реструктуризацією обслуговувати їх інтереси, що суперечитиме вимогам добросовісності та розсудливості.

Вказуючи про важливу роль керуючого реструктуризацією у відновленні платоспроможності боржника – фізичної особи, необхідно підкреслити і те, що гарантійним інструментом добросовісного виконання ним своїх повноважень є відповідальність за його дії [20, с. 37]. Це відповідає правилам юридичної техніки. Адже якщо у правовій нормі встановлюється зобов'язання, то повинна бути передбачена і юридична відповідальність за його порушення [2, с. 16]. Зокрема, Верховний Суд у постанові від 10.07.2018 року у справі № 910/18129/17 підкреслив, що «...статус арбітражного керуючого характеризується не лише сукупністю прав та обов'язків останнього, але й ефективністю та невідворотністю інституту дисциплінарної відповідальності арбітражного керуючого за наслідки своїх дій...» [35]. До прикладу, п. 5, ч. 8, ст. 123 КУзПБ передбачає, що до компетенції зборів кредиторів належить звернення до суду з клопотанням про відсторонення арбітражного керуючого від виконання повноважень [15]. Окрім цього, з урахуванням положень ст. ст. 113, 114, обов'язки та відповідальність арбітражного керуючого детально врегульовані у Книзі другій КУзПБ, зокрема, передбачений порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності, відшкодування шкоди, порядок припинення діяльності тощо.

Отож, окрім широкого переліку повноважень, законодавець передбачив і механізм притягнення до відповідальності арбітражного керуючого та своєрідний механізм контролю з боку кредиторів, що може посприяти належному виконанню його функцій та протидіяти зловживанням.

Варто також детальніше розглянути такий інструмент як введення мораторію на задоволення вимог кредиторів адже він має істотний вплив на відновлення платоспроможності боржника. Дослідники зазначають, що в це поняття вкладається більший зміст, ніж у відтермінування та зупинення виконання зобов'язань боржником: мораторій охоплює весь спектр правовідносин, які спрямовані на збереження майна, на врегулювання особливого порядку пред'явлення та задоволення вимог кредиторів, на звільнення майна боржника від будь-яких обмежень тощо [16, с. 76; 20, с. 38]. Як зазначає Верховний Суд у постанові від 01.10.2020 р. у справі № 910/17501/19, інститут мораторію - це механізм збереження активів боржника задля їх спрямування під час реалізації щодо боржника передбачених статтею 6 КУЗПБ судових процедур на погашення конкурсної маси боржника та забезпечення справедливого балансу між інтересами кредиторів і боржника, а також максимального погашення пасиву боржника за рахунок його активів [58].

Кодекс передбачає низку заходів, що застосовуються до боржника внаслідок введення мораторію (ч. 2 ст. 121). Загалом, за своєю суттю завданням таких заходів є відновлення платоспроможності боржника. Одним із найважливіших заходів, при цьому, можна вважати припинення нарахування фінансових санкцій за невиконання зобов'язань, на які поширюється мораторій. Це дозволяє уникнути накопичення боргу та значно сприяє відновленню фінансового стану боржника.

При цьому важливо зазначити те, що мораторій не поширюється на особисту заборгованість боржника, тобто виплати аліментів, відшкодування шкоди, завданої здоров'ю тощо. Хоча такий інструмент дуже позитивно впливає на відновлення платоспроможності боржника, його застосування є обмеженим, а саме стаття 121 КУЗПБ встановлює, що мораторій може бути введений строком

на 120 днів з моменту відкриття провадження у справі. Швидше за все, таке часове обмеження передбачене законодавцем для уникнення зловживань та затягувань справи зі сторони боржника, адже мораторій припиняється зі спливом строку або з визнанням боржника банкрутом чи затвердженням плану реструктуризації боргів. Такий строк відповідає і вимогам про затвердження плану реструктуризації, адже на це також законодавець виділяє 120 днів, після чого переходить до процедури погашення боргів [20, с. 38].

Важливість мораторію для процедури неплатоспроможності робить його повноцінним об'єктом для окремого аналізу, тому деякі питання щодо застосування мораторію будуть проаналізовані у підрозділі, що стосується судової практики.

Відповідно до статті 113 КУзПБ провадження у справах про неплатоспроможність боржника-фізичної особи, фізичної особи-підприємця здійснюється в порядку, визначеному Кодексом для юридичних осіб, але з урахуванням особливостей, встановлених Книгою четвертою. Тож, до боржника-фізичної особи можуть бути застосовані окремі інструменти, що передбачені для юридичних осіб.

Серед таких інструментів, зокрема, варто виділити звільнення активів боржника із податкової застави та визнання недійсними правочинів боржника. Відповідно до норм ПК України, податкова застава - спосіб забезпечення сплати платником податків грошового зобов'язання та пені, не сплачених таким платником у визначений законом строк [21]. Так, п. 10 ст. 41 КУзПБ передбачає, що активи боржника, що перебувають у податковій заставі, можуть бути звільнені господарським судом з податкової застави, про що виноситься ухвала у судовому засіданні за участю контролюючого органу, уповноваженого здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у межах своїх повноважень [15]. П. п.93.1.3 п.93.1 ст.93 ПКУ також передбачає, що підставою для припинення податкової застави є набрання законної сили відповідним рішенням суду про припинення податкової

застави у межах процедур, визначених законодавством з питань банкрутства [21]. Застосування вказаного інструменту потрібне для того, аби звільнити майно боржника з-під будь яких обтяжень для задоволення вимог кредиторів за рахунок реалізованого майна боржника в обох судових процедурах, що передбачені у справі про неплатоспроможність фізичної особи [20, с. 39]. При цьому, як вказує Верховний Суд у постанові від 14.03.2018 по справі №10Б-5022/1359/2011 зняття заборон та арештів з майна боржника в порядку ст. 59 Кодексу України з процедур банкрутства є безумовним, стосується будь-яких органів і посадових осіб та не потребує сплати ніяких коштів. Дія цієї норми закону розповсюджується також на об'єкти майна банкрута, що знаходяться в іпотеці та в податковій заставі [26].

Визнання недійсними правочинів або спростування майнових дій боржника – інструменти, що передбачені статтею 42 КУзПБ. Як зазначає А. Лисенко, застосування такого заходу у процедурі банкрутства має, безумовно, позитивні наслідки як для боржника, так і для кредиторів по справі, оскільки його результатом може бути як повернення майна боржника, що незаконно вибуло з його володіння, так і зменшення розміру кредиторських вимог, що ґрунтувались на спірному правочині [39, с. 95; 20, с. 40].

Згідно зі ст. 42 КУзПБ заява про визнання правочинів боржника недійсними або спростування майнових дій може бути подана кредитором або арбітражним керуючим в межах провадження у справі про неплатоспроможність. Важливо зазначити, що така заява може бути подана щодо правочинів, які були вчинені після відкриття провадження у справі про неплатоспроможність або протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі [15]. В наукових джерелах цей трирічний період вважається так званим «періодом підозр», що виникає з моменту виникнення грошового зобов'язання у боржника до дня порушення справи про банкрутство, а правочини, укладені боржником вважаються сумнівними [39, с. 95; 20, с. 40]. Більше того, у судовій практиці існує так звана презумпція сумнівності правочинів та правових дій боржника у підозрілий період. Зокрема це підтвердив Верховний Суд у постановках від

30.01.2019 у справі №910/6179/17, від 26.05.2020 у справі №922/3796/16 тощо, вказуючи, що будь-який правочин, вчинений у «підозрілий період» має ставитися під сумнів у частині його добросовісності та набуває ознак фраздаторного правочину - правочину, що вчинений боржником на шкоду кредиторам [32, 29].

Із внесенням змін до КУЗПБ Законом України від 20.03.2023 р. №2971-ІХ у ч. 1 ст. 42 з'явився інститут спростування майнових дій боржника, який існував раніше, до прийняття Кодексу. Як пояснюють суди, спростування майнових дій виступає як заперечення, відхилення, оспорювання фактичних даних чи обставин, що визначають правомірність майнових дій боржника, та може мати форму визнання недійсними (незаконними, нечинними) дій боржника, які вчинені щодо розпорядження його майном на підставі рішень власника або його органів управління (керівника боржника, власника боржника, загальних зборів боржника тощо) [25]. Таким чином, розширивши застосування статті 42, законодавець дозволив визнавати недійсними не лише правочини, а й спростовувати майнові дії, що вплинули на платоспроможність боржника протягом підозрілого періоду та призвели до його неплатоспроможності.

Перелік підстав, передбачений у ст. 42, для визнання недійсними правочинів та спростування майнових дій по суті розширює підстави недійсності правочинів, що передбачені Цивільним кодексом України. Основна умова, що має виконуватись при цьому, – порушення прав боржника або кредиторів. В той самий час після застосування судом цього інструменту, застосовуються усі наслідки недійсності правочинів, а саме кредитор за договором зобов'язаний повернути майно, яке він отримав від боржника. Проте важливо зазначити, що особливості спеціального закону у сфері банкрутства виключають можливість керуватись загальноновизнаним принципом щодо дії законів у часі під час визнання в межах справи про банкрутство правочину недійсним, згідно з яким відповідність чи невідповідність правочину вимогам законодавства має оцінюватися судом відповідно до законодавства, яке діяло на момент вчинення правочину [25]. Після повернення майна інша сторона за договором залучається

до участі у справі як кредитор, окрім випадків якщо договір був одностороннім, адже в таких випадках права зворотної вимоги не виникає і тому сторона за правочином не набуває статусу кредитора [14, с. 92].

Насамкінець, варто звернути окрему увагу на п. 5 Прикінцевих та перехідних положень Кодексу. Так, згідно з положеннями вказаного пункту, до зобов'язань, що виникли з кредиту в іноземній валюті, забезпеченого іпотекою, не включаються штрафні санкції та пеня. Це положення було прокоментовано і Верховним Судом у постанові від 08.12.2022 р. у справі № 921/542/20. Суд вказує, перш за все, що вказані норми стосуються випадків, коли є грошові вимоги стосовно пені, підтверджені судовим рішенням, яке набрало законної сили та є обов'язковим до виконання. Такі умови певним чином обмежують відповідальність боржника, сприяючи відновленню його платоспроможності. Суд вказує, що навіть попри принцип обов'язковості виконання судового рішення, процедура відновлення платоспроможності може змінювати матеріальні правовідносини кредитора і боржника. З огляду на мету інституту відновлення платоспроможності боржника, яка досягається за рахунок встановлення балансу між інтересами кредитора і боржника, невключення пені до грошових вимог кредитора є виправданим інструментом [57;20, с. 41].

Окрім цього, п. 5 розділу Прикінцеві та перехідні положення КУЗПБ важливий і в іншому. Він передбачає спрощену процедуру розгляду судом на підготовчому засіданні плану реструктуризації боржника без застосування статті 126 та заперечення кредитора. Ця умова поширюється на випадки, коли в провадженні є лише один забезпечений кредитор, в іпотеці у якого перебуває майно боржника, яке є його єдиним місцем проживання. Вказаною нормою, по суті, встановлюється автоматичне схвалення забезпеченим кредитором плану реструктуризації, якщо він відповідає передбаченим умовам. В такому випадку суд разом з постановленням ухвали про відкриття провадження затверджує план реструктуризації боргів. Зокрема такий висновок був підтверджений Верховним Судом у постанові від 22.11.2022 р. у справі № 910/1760/22 [20, с. 41].

2.3.2. Правове регулювання погашення боргів боржника-фізичної особи

Як було зазначено вище, перехід до процедури погашення боргів відбувається за низки умов, які можна умовно поділити на дві групи: перша пов'язана із діями чи бездіяльністю боржника і друга – із діями чи бездіяльністю кредиторів. В будь-якому разі процедура погашення боргів вводиться судом тільки після застосування обов'язкової процедури – реструктуризації, хоча, як вже було вказано, на думку окремих вчених, в деяких випадках було б доцільно переходити одразу до процедури погашення боргів [16].

Згідно з ч. 2, ст. 130 КУзПБ разом із введенням процедури погашення боргів, господарський суд призначає керуючого реалізацією майна. Як правило, функції керуючого реалізацією майна виконує та ж особа, що здійснювала повноваження керуючого реструктуризацією. Таким чином забезпечується продовження провадження без пошуку нових фахівців та додаткового затягування справи [2, с. 63].

Повертаючись до підстав переходу до процедури погашення боргів, варто звернутись до ч. 1, ст. 130 КУзПБ. Для тлумачення цієї статті слід розглядати її у системному зв'язку із п. 11 ст. 126, аби розуміти логіку законодавця стосовно процесуальних дій суду. Так, у ч. 11 ст. 126 передбачено, що у випадку, коли протягом трьох місяців з моменту введення процедури реструктуризації до суду не поданий погоджений кредиторами план реструктуризації, суд має право перейти до процедури погашення боргів або закрити провадження. Тобто передбачена дискреція суду – можливість обрати рішення на основі поведінки боржника та кредиторів, що є основним процесуальним інструментом, що застосовується крізь призму судового контролю. В той же час ч. 1 ст. 130 КУзПБ закріплює обов'язок суду перейти до процедури погашення боргів, якщо кредитори не затвердили план реструктуризації чи прийняли рішення про перехід до процедури погашення боргів протягом 120 днів. І у цьому випадку ми бачимо встановлену процесуальну гарантію для боржника у разі зволікання

зборів кредиторів з прийняттям рішення щодо плану реструктуризації [33]. Такий двоетапний «контроль», що здійснюється судом, забезпечує дотримання балансу інтересів у межах провадження та створює процесуальні гарантії як для боржника так і для кредиторів у випадку зловживань, чим гарантує дотримання мети та завдань провадження про неплатоспроможність.

Окремо також варто звернути увагу на таку підставу переходу до процедури погашення боргів, як звернення кредиторів з клопотанням до суду про введення процедури погашення боргів у зв'язку з відмовою у схваленні плану реструктуризації боржника або ж невиконанням чи неможливістю виконання боржником плану реструктуризації (п.4, ч.8, ст. 123 КУзПБ). Як бачимо, кредиторам в цьому випадку надане виключне право ініціювати перехід до процедури неплатоспроможності, а тому виникає великий ризик зловживань кредиторами своїми правами, що може призвести до неможливості виконання завдань провадження або до несприятливих наслідків для боржника. На цьому етапі також важливим є принцип судового контролю, закріплений у судовій практиці. Він полягає у тому, що суд повинен самостійно за наявними матеріалами у справі оцінити причини неподання плану реструктуризації боргів, враховуючи добросовісність учасників у справі про неплатоспроможність. Така позиція, зокрема, була висловлена Верховним Судом у постанові від 26.05.2022 у справі №903/806/20. Так, суд вказав, що саме по собі клопотання зборів кредиторів про перехід до наступної судової процедури, за відсутності передбачених спеціальним законом підстав та обставин, не може бути достатньою та безумовною підставою для задоволення господарським судом такого клопотання [30].

Говорячи про процедуру погашення боргів, варто згадати і про майно боржника, яке згідно з ч. 1, ст.131 КУзПБ складає ліквідаційну масу. Важливо, що до ліквідаційної маси включається не лише те майно, яке перебуває у власності боржника станом на початок процедури погашення боргів, а й те, що буде отримане боржником у власність після визнання його банкрутом і до завершення процедури погашення боргів. При цьому, до ліквідаційної маси не включається

житло, яке є єдиним місцем проживання сім'ї боржника та не є предметом забезпечення (з обмеженням площі для квартири та будинку), а також кошти на рахунках боржника у пенсійних фондах та фондах соціального страхування, адже вони мають спеціальний статус [15]. При цьому важливо зазначити, що термін «єдине місце проживання» не визначений нормами КУзПБ, а тому тлумачиться судами шляхом комплексного аналізу житлового та цивільного законодавства. Окремі майнові об'єкти також можуть бути виключені зі складу ліквідаційної маси. Зокрема це стосується майна, на яке може бути звернено стягнення, але воно необхідне для задоволення нагальних потреб боржника або членів його сім'ї. Вказаний критерій також є оціночним і не забезпечує чіткого регулювання і на практиці може бути використаний навіть на шкоду інтересам боржника. Більш чіткими є критерії, передбачені ч. 3, 4, ст. 132, що дозволяють виключити об'єкти вартістю не більше 10 розмірів мінімальної заробітної плати та які є неліквідними, а також встановлюють обмеження на вартість майна, яке може бути виключене. При цьому важливо розуміти, що критерії, передбачені ст. 132 КУзПБ можуть застосовуватись окремо один від одного, адже вони пов'язані з визначенням окремих суттєвих характеристик певного об'єкта майна і тому ч. 1 та ч. 2 не підлягають послідовному аналізу судом [50].

Ліквідаційна маса майна боржника формується арбітражним керуючим (керуючим реалізацією майна). У процедурі погашення боргів керуючий реалізацією вдруге проводить інвентаризацію майна боржника, оскільки попередня має бути проведена після відкриття провадження у справі. При цьому важливо, що для виконання цієї функції недостатньо лише констатувати наявність чи відсутність майна, адже на арбітражного керуючого покладається обов'язок здійснити ефективний пошук майна боржника, в тому числі й того, яке перебуває у власності третіх осіб, і забезпечити його повернення [53].

Відповідно до ч. 8, ст. 132 КУзПБ, продаж майна боржника здійснюється за правилами ст. 63, тобто на аукціоні. Важливо, що абз. 4, 5 ч. 1, ст. 63 дозволяють здійснювати продаж товарів, що швидко псуються, виробничих запасів, малоцінних та швидкозношуваних предметів (якщо їх розмір не перевищує

однієї заробітної плати) поза межами аукціону. Такий підхід видається дуже доречним, адже у випадках, якщо майно невеликої вартості, його продаж на аукціоні може потягнути за собою більше витрат ніж вартість самого майна. Проте, як слушно зазначає Р. Б. Поляков, загальне формулювання вказаної норми може бути інструментом для зловживань, у вигляді поділу майна на маленькі частини для його продажу за межами аукціону [22, с. 141]. При цьому також відкритим залишається питання стосовно тлумачення поняття «розумна ціна». Воно, очевидно, є оціночним і тому було б доречніше встановити чіткі межі чи критерії для визначення того, яка ціна вважатиметься розумною.

Оскільки одним із основних принципів процедури реструктуризації є справедливе та організоване погашення вимог кредиторів, ст. 133 Кодексу встановлена черговість задоволення вимог кредиторів. Перш за все, до задоволення кредиторських вимог відшкодовуються витрати, пов'язані із провадженням у справі про неплатоспроможність. Це, зокрема, витрати на сплату послуг арбітражного керуючого, які відшкодовуються за рахунок коштів, авансованих боржником до моменту подання заяви до суду. Якщо ж процедура триває після закінчення таких коштів, то відповідно до абз. 7, ч.2, ст. 30 КУзПБ винагорода сплачується за рахунок коштів, одержаних від продажу майна боржника, яке не перебуває в заставі, або у разі створення кредиторами фонду для виплати винагороди арбітражному керуючому, за рахунок коштів такого фонду [15]. Після відшкодування витрат провадження, вимоги кредиторів задовольняються у такій черговості:

- 1) заборгованість щодо заробітної плати, аліменти, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, сплата соціальних внесків;
- 2) вимоги щодо сплати податків і зборів та інші вимоги кредиторів а також вимоги кредиторів, забезпечені заставою майна, які не були задоволені за рахунок предмета застави;
- 3) неустойки, що внесені до реєстру вимог кредиторів [15].

Враховуючи вже згаданий пріоритет норм КУзПБ над іншими нормами у справі про неплатоспроможність та принцип концентрації всіх правочинів в межах провадження, важливо розуміти, що задоволення будь-яких вимог кредиторів повинне відбуватись лише в межах провадження на основі черговості, встановленої ст. 133. Неможливим є задоволення вимог окремого кредитора, навіть із коштів, що не включені до ліквідаційної маси боржника, адже це не відповідатиме меті процедури банкрутства щодо рівномірного і справедливого задоволення вимог кредиторів [55].

Важливо також зазначити і про наслідки завершення процедури погашення боргів фізичної особи. Так, відповідно до ч. 1, ст. 134 КУзПБ, суд при постановленні ухвали про завершення процедури погашення боргів боржника та закриття провадження у справі про неплатоспроможність ухвалює рішення про звільнення боржника - фізичної особи від боргів [15]. Водночас згідно із ч.4 ст. 90 у випадку закриття провадження судом внаслідок, зокрема, затвердження звіту ліквідатора, вимоги конкурсних кредиторів, які не були заявлені в установленій строк або були відхилені господарським судом, вважаються погашеними, а виконавчі документи за відповідними вимогами визнаються такими, що не підлягають виконанню [15]. Проте, перш за все, ми розуміємо, що така норма стосується саме вимог конкурсних кредиторів, що не були заявлені в межах провадження або були відхилені, і вона не стосується, до прикладу, вимог поточних кредиторів у провадженні про неплатоспроможність, що підтвержені виконавчими документами. Відсутність конкретизованих норм може призвести до неоднозначного застосування, адже сама лише констатація факту погашення вимог кредиторів не призведе до автоматичного закриття виконавчих проваджень і тим більше не гарантує, що такі документи не будуть пред'явлені в майбутньому [103]. Окрім цього, відповідно до ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження» одночасно із винесенням постанови про відкриття виконавчого провадження відомості про боржника вносяться до Єдиного реєстру боржників. Згідно з ч. 7 ст. 9 виключення відомостей про боржника з Реєстру відбувається одночасно з винесенням постанови про закінчення виконавчого провадження.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 39 виконавче провадження підлягає закінченню у випадку скасування або визнання нечинним рішення, на підставі якого виданий виконавчий документ, або визнання судом виконавчого документа таким, що не підлягає виконанню [68]. Тобто у випадку відсутності прямої вказівки про те, що виконавчі документи мають бути визнані такими, що не підлягають виконанню у процедурі звільнення від боргів, інформація про боржника залишається у реєстрі боржників, що накладає на цю особу додаткові обмеження, такі як заборона на перетин кордону чи обмеження у вчиненні нотаріальних дій.

2.4. Судова практика у справах щодо відновлення платоспроможності боржника-фізичної особи

З огляду на те, що інститут неплатоспроможності фізичних осіб ще перебуває на етапі розвитку і поступового вдосконалення, судова практика є досить неоднозначною з окремих питань. Але саме завдяки аналізу практики можна ідентифікувати ключові проблемні питання, що виникають при застосуванні чинних норм законодавства, починаючи із відкриття провадження у справі і закінчуючи процедурою погашення боргів чи закриттям провадження у справі.

Як вже було описано у підрозділах вище, перелік підстав для відкриття провадження, передбачений ч. 2 ст. 115 КУзПБ не є вичерпним, адже п. 4 ч. 2 ст. 115 містить формулювання «інші обставини», а також вживається поняття «загроза неплатоспроможності». Кодекс не містить пояснення чи трактування цього поняття для фізичних осіб. Для порівняння вкажемо, для юридичних осіб законодавець в п. 6 ст. 34 визначає «загрозу неплатоспроможності» як стан, коли задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами [15]. Якщо ж звернутись до судової практики, суди вказують, що для відкриття провадження за цією підставою потрібно надати докази, які підтверджують потенційну неспроможність боржника задовольнити вимоги

кредиторів. Проте суди не вказують, які саме докази можуть свідчити про загрозу неплатоспроможності та яких доказів буде достатньо. Так, наприклад у справі № 911/2308/23 суди першої та апеляційної інстанцій вказали, що відсутність доказів виконання зобов'язань із 2018 року та тривале непрацевлаштування боржника свідчать про фактичну можливість виконання ним відповідних зобов'язань і відсутність загрози неплатоспроможності. Проте Верховний Суд скасував вказані рішення за відсутності належного обґрунтування такої позиції судами.

Єдина чітка позиція судів стосовно наявності загрози неплатоспроможності була висловлена щодо того, що для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи за п. 4 ч. 2 ст. 115 КУзПБ дослідженню підлягають: конкретні (а не загальновідомі) обставини, які безпосередньо вплинули на заявника та вказують на настання загрози його неплатоспроможності (у визначений зобов'язанням строк або в майбутньому). З цього приводу висловлені позиції у постановках Західного апеляційного господарського суду від 07.02.2024 року у справі № 909/844/23 та Північно-західного апеляційного господарського суду від 20.11.2023 у справі № 902/1014/23, де суди відхиляли доводи боржників про наявність загрози неплатоспроможності, що ґрунтувалися на загальновідомих фактах запровадження в країні карантину (Covid 19) або збройної агресії Російської Федерації.

Однією із вимог щодо відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи, що передбаченні у статті 116 КУзПБ, є подання доказів авансування боржником на депозитний рахунок суду винагороди керуючому реструктуризацією за три місяці виконання повноважень. Відповідно до ч.2. ст. 30 КУзПБ за виконання повноважень керуючого реструктуризацією розмір винагороди арбітражного керуючого становить п'ять розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб за кожен місяць виконання арбітражним керуючим повноважень [15]. Станом на 1 січня 2024 року ця сума становить більше 40 тисяч гривень, і є досить значною, особливо для особи, яка перебуває у скрутному фінансовому становищі. При цьому законодавство не

передбачає інших варіантів для уникнення сплати цієї суми. Вказане підтверджується і Постановами Верховного Суду у справах № 910/2629/20 та № 922/1734/20. З огляду на мету та цілі КУзПБ, інститут неплатоспроможності фізичних осіб призначений для зняття з боржника - фізичної особи тягара боргів, які мають значний розмір та не можуть бути погашені за рахунок поточних доходів і належного цій особі майна. Оскільки боржник не в змозі виконати грошові зобов'язання, покладати на нього додаткове зобов'язання, що становить значну суму не видається справедливим. Проте варто звернути увагу на позицію у постанові від 18.11.2020 у справі № 910/726/20, де Верховний Суд вказує, що законодавство не позбавляє можливості боржника (фізичної особи) укласти угоду з арбітражним керуючим, який погодиться на умовах відстрочення оплати до реалізації майна боржника виконувати повноваження керуючого реструктуризацією у справі про банкрутство цієї особи. Суд може розглянути подані документи, як альтернативу мирного врегулювання правовідносин з оплати винагороди арбітражному керуючому [38]. Проте навіть така угода не є гарантією прийняття заяви судом. Зокрема у справі № 922/888/23 боржник надав суду угоду з арбітражним керуючим, проте йому було відмовлено у відкритті провадження з огляду на те, що він не надав доказів можливості здійснити оплату послуг керуючого реструктуризацією в майбутньому.

З одного боку зрозуміло, що таке положення є гарантією з боку держави оплати праці керуючого реструктуризацією. Проте це позбавляє боржника права скористатися процедурою банкрутства і отримати, до прикладу, погашення боргів у разі відсутності будь-якого майна та можливості задовольнити вимоги кредиторів. Як альтернативу, серед українських вчених пропонується, зокрема, визначення вартості послуг керуючого реструктуризацією враховуючи матеріальне становище боржника [16]. Проте більш доцільною видається позиція Ю. В. Чорної, яка пропонує запровадження інституту державного арбітражного керуючого, послуги якого були б безкоштовними для боржника, що гарантувало б йому доступ до ініціювання процедури банкрутства [81].

Окрему увагу варто приділити також такому інструменту, як введення мораторію на задоволення вимог кредиторів, про який вже було згадано у попередніх підрозділах. Відповідно до ч. 1 ст. 121 КУЗПБ мораторій вводиться з моменту відкриття провадження у справі про неплатоспроможність і передбачає, зокрема, зупинення виконання боржником грошових зобов'язань, строк виконання яких настав до відкриття провадження [15]. Проте існують певні винятки. Так, зокрема, винятками із спеціального регулювання порядку задоволення вимог кредиторів за рахунок майна боржника згідно з ч. 4 ст. 121 КУЗПБ є два випадки:

- 1) якщо на момент відкриття провадження у справі про неплатоспроможність виконавче провадження перебуває на стадії розподілу стягнутих з боржника грошових сум, у тому числі одержаних від продажу майна боржника;
- 2) якщо майно перебуває на стадії продажу з моменту оприлюднення інформації про продаж.

Досить неоднозначною є судова практика, що стосується другого пункту зазначеної норми Кодексу. Зокрема в постанові від 31.07.2019 р. у справі № 922/1787/18 Верховний Суд вирішив, що поняття «стадія продажу майна» включає в себе також і процедуру передачі майна стягувачу в рахунок погашення боргу у випадку не реалізації майна на торгах. А отже, мораторій не поширюється на правовідносини, що стосуються такої передачі. Згодом, у справах № 910/17501/19 та № 903/69/18 Верховний Суд відступив від поданого вище висновку та вказав, що правовим наслідком реалізації іпотекодержателем свого права є не продаж йому предмета іпотеки, а припинення забезпеченого іпотекою зобов'язання шляхом заліку вимог в рахунок ціни майна, що не містить засад конкуренції, які наявні на стадії продажу майна [47; 48]. Більше того, оскільки вимоги банку-кредитора було визначено судом у підготовчому засіданні, такий банк вважається забезпеченим кредитором, а тому його вимоги мають бути задоволені в межах провадження. Отже, виняток, передбачений п. 2 на вказані правовідносини не поширюється і мораторій має бути застосованим.

Процедура введення мораторію на задоволення вимог кредиторів досить тісно пов'язана із діями виконавця у виконавчому провадженні щодо боржника. Так, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження» введення мораторію в межах провадження у справі про неплатоспроможність є підставою для зупинення виконавчих дій [68]. При цьому відповідно до ч. 5 статті 35 Закону України «Про виконавче провадження» після усунення обставин, що стали підставою для зупинення вчинення виконавчих дій, виконавець не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли йому стало про це відомо, зобов'язаний продовжити примусове виконання рішення у порядку, встановленому цим Законом, про що виносить відповідну постанову [68]. Проте на практиці виникає дещо інше трактування того, чи може виконавець продовжувати примусове виконання рішення, коли існує відкрите провадження у справі про неплатоспроможність. В цьому випадку постає питання співвідношення процедур задоволення вимог кредиторів у виконавчому провадженні та у провадженні щодо неплатоспроможності. Зокрема, у постановях від 22.09 2021 р. у справі № 905/1923/15 та від 04.12.2023 у справі № 911/3751/21 Верховний Суд зазначив, що з метою дотримання принципу судового контролю у відносинах неплатоспроможності та банкрутства, зважаючи на відсутність нормативного врегулювання співвідношення процедур виконавчого провадження та процедур банкрутства, з огляду на мету та цілі КУзПБ, такими, що відповідають положенням чинного законодавства України, можна вважати лише ті дії державного виконавця щодо звернення стягнення на майно боржника, які були дозволені (санкціоновані) судовим рішенням (ухвалою суду) в межах справи про банкрутство [48; 49].

Тобто навіть після спливу строку мораторію, враховуючи особливий правовий режим процедури банкрутства, задоволення вимог кредиторів за рахунок майна боржника, яке є предметом забезпечення, має здійснюватися за ухвалою суду, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, постановленою за результатом розгляду заяви кредитора.

Окрему увагу варто також приділити і ролі кредиторів у провадженні, адже вони є не менш зацікавленими сторонами, аніж боржник. У судовій практиці з прийняттям КУЗПБ сформулювалось таке поняття як «підвищений стандарт доказування» для кредиторів. Як зазначає Верховний Суд в постанові від 28.01.202 у справі № 910/4510/20, у разі виникнення мотивованих сумнівів сторін щодо обґрунтованості кредиторських вимог на заявника таких кредиторських вимог покладається обов'язок підвищеного стандарту доказування задля забезпечення перевірки підстав виникнення таких грошових вимог, їх характеру та розміру [44]. В той же час у справі № 910/14923/20 Верховний Суд підсумував сутність підвищеного стандарту доказування, що полягає, перш за все, у перевірці обґрунтованості та розміру вимог кредиторів незалежно від того, чи є розбіжності щодо цих вимог, при цьому визнаними можуть бути лише вимоги, щодо яких подано достатні докази наявності та розміру заборгованості. Також під час розгляду заяви кредитора визнання боржником або арбітражним керуючим обставин, якими кредитор обґрунтовує свої вимоги, саме по собі не звільняє іншу сторону від необхідності доведення таких обставин в загальному порядку [41].

Проте досить неоднозначною є практика судів стосовно того, в яких саме випадках застосовується підвищений стандарт доказування. Адже, до прикладу, Верховний Суд у постановках від 07.10.202 р. у справі № 914/2404/19 та від 04.02.2024 р. у справі № 916/106/22 вказав, що підвищений стандарт доказування застосовується для унеможливлення загрози визнання судом у справі про банкрутство фіктивної кредиторської заборгованості [42; 43]. Тим часом у постанові від 28.01.2021 у справі № 910/4510/20 Верховним Судом вказано, що такий стандарт застосовується у разі виникнення мотивованих сумнівів сторін у справі про банкрутство щодо обґрунтованості кредиторських вимог [44]. Тож незрозумілим є те, чи все ж такий стандарт повинен застосовуватись судом у будь-якому випадку як превентивний інструмент, чи лише у випадку наявності сумнівів у суду щодо обґрунтованості вимог кредиторів.

Згідно з ч. 3, ст. 129 КУзПБ процедура реструктуризації завершується прийняттям судом рішення про визнання боржника банкрутом та введення процедури погашення боргів або про закриття провадження у справі у зв'язку з виконанням боржником плану реструктуризації боргів. Проте, окрім виконання плану реструктуризації, провадження підлягає закриттю і з інших підстав, що передбачені ч.7 ст. 123 Кодексу. Так, зокрема, згідно з п. 2 зазначеної норми однією з підстав для закриття провадження є придбання майна членами сім'ї боржника за його кошти або реєстрація майна на іншого члена сім'ї з метою ухилення від сплати боргу. В цьому випадку судова практика є досить непослідовною. Так, до прикладу, Верховний Суд у постановках від 09.11.2021 р. у справі № 903/6/21 та від 30.06.2022 р. у справі № 914/100/20 вказав, що сам факт придбання майна членами сім'ї не може вважатися підставою для закриття провадження у справі, адже необхідно довести наявність у таких діях такої мети як ухилення боржника від погашення боргу перед кредиторами. Факт придбання майна може бути доведений засобами доказування, що встановлені законом, у той час як закон не визначає ні орієнтовного, ні вичерпного переліку обставин, що підлягають при цьому встановленню та доведенню. Проте без дослідження обставин судом, які б свідчили про ухилення боржника від погашення боргу, суд не може приймати рішення про закриття провадження на підставі вказаної норми [50; 51]. В той же час, до прикладу, Південно-західний апеляційний господарський суд у постанові від 22.11.2023 р. у справі № 916/2411/21 зазначає, що конструкція ст. 123 КУзПБ побудована як безумовний захід відповідальності боржника за дії на шкоду кредиторам, тому не передбачає альтернативного вирішення та необхідності з'ясування мотивів боржника - фізичної особи, за встановлення відповідних фактів господарським судом [61]. Зрештою, як показує практика, суди не застосовують вказану норму, як підставу для закриття провадження, натомість здебільшого посилаються на загальні положення КУзПБ, що передбачені для юридичних осіб (ст. 90).

Подібна ситуація виникає і тоді, коли після відкриття провадження у справі кредитори не заявляють свої вимоги до боржника. Така підстава для закриття

провадження передбачена п. 8 ч. 1 ст. 90 КУЗПБ. Так, наприклад Господарський суд Чернівецької області в ухвалі від 12.03.2020 р. у справі № 926/2914-б/19 та Північний апеляційний господарський суд у постанові від 07.10.2020 р. у справі № 927/318/20 вказали, що зазначені обставини унеможливають подальше провадження у справі про неплатоспроможність боржника, оскільки КУЗПБ не передбачає можливості здійснювати процедури банкрутства стосовно особи, до якої не висунуто вимог кредиторів [79; 64]. Раніше суди закривали провадження у таких справах та погашення вимог кредиторів застосовуючи норми ст. 90, як загальні норми, встановлені в частині для юридичних осіб. Проте після внесення змін до КУЗПБ Законом України № від 20.03.2023 ч. 1 ст. 90 була сформульована як «закриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність)», тобто законодавець в тексті норми передбачив її застосування і для проваджень у справах про неплатоспроможність фізичних осіб.

Цікаво й те, що, по суті, законодавець встановлює право кредиторів звертатись з вимогами до боржника в той же час, передбачаючи так звані «санкції» за неподання вимог у встановлений строк у вигляді визнання їх погашеними. Про це, зокрема, зазначив Верховний Суд у постанові від 04.10.2022 у справі №921/39/21, зазначаючи, що право кредитора на звернення з вимогами не може звільнити кредитора від правових наслідків недотримання ним вказаного обов'язку щодо подання письмової заяви з вимогами до боржника у відповідний строк [52]. Важливо й те, що останні позиції судів дещо відрізняються від попередньо згаданого підходу. Так, Південно-західний апеляційний господарський суд у справі № 915/299/22 та Центральний апеляційний господарський суд у справі № 908/1804/22 вказали, що відсутність заявлених у визначений законом строк вимог конкурсних кредиторів не є підставою для закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи-боржника у попередньому засіданні суду, оскільки не спростовує наявність ознак неплатоспроможності такої особи чи загрози її неплатоспроможності, підтверджених відповідними доказами [62; 66]. Тобто у випадку неподання вимог кредиторами це саме по собі не є підставою для

закриття провадження, адже суд повинен перш за все зобов'язати керуючого реструктуризацією повідомити кредиторів про наслідки неподання вимог, а також врахувати добросовісну поведінку боржника при вирішенні питання про закриття провадження.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ

Зародження конкурсного процесу в Україні, що поклало початок розвитку інституту банкрутства, розпочалось ще за часів Київської Русі з появою «Руської правди». Розвиток цього інституту продовжився і через кілька століть - за часів перебування українських земель під владою Речі Посполитої та згодом Російської Імперії. І попри занепад цього інституту у період СРСР, з набуттям Україною незалежності його розвиток відновився, що започаткувало новий етап у його формуванні. Закони 1992 та 1999 років яскраво ілюструють початки формування сучасного інституту неплатоспроможності, перехід до прокредиторської моделі банкрутства та поступове запровадження банкрутства фізичних осіб.

На сьогодні інститут відновлення платоспроможності фізичних осіб закріплений у Книзі 4 КУзПБ. Головною особливістю є те, що ініціатором відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи та фізичної особи-підприємця може бути тільки сама фізична особа – боржник. Отже, Кодексом запроваджене так зване «добровільне банкрутство», що обмежує права кредиторів в захисті своїх майнових прав та інтересів шляхом ініціювання відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи. Кодекс передбачає низку економіко-правових підстав для відкриття такого провадження, перелік яких є невичерпним, що підтверджує продебіторський підхід у регулюванні. Серед них, зокрема, передбачено підставу «загроза неплатоспроможності», що як правова категорія не має чіткого тлумачення ні у законодавстві, ні у судовій практиці.

Після відкриття провадження у справі, до боржника можуть бути застосовані такі судові процедури, як реструктуризація або погашення боргів.

Перша із них вважається пріоритетною і є обов'язковою, адже вона спрямована саме на відновлення попереднього стану боржника. Друга - процедура погашення боргів вводиться із визнанням боржника банкрутом.

Серед інструментів, що передбачені законодавством у процедурі реструктуризації, метою яких є відновлення платоспроможності боржника, виділимо керуючого реструктуризацією, введення мораторію на задоволення вимог кредиторів, звільнення активів з податкової застави та визнання недійсними правочинів боржника. Відзначаючи роль керуючого реструктуризацією, варто підкреслити, що загальний спектр його повноважень (як одного з видів арбітражного керуючого) доповнюється низкою спеціальних повноважень, притаманних тільки процедурі реструктуризації боргів фізичної особи. Одним із проблемних питань, що стосуються його діяльності є авансування його винагороди боржником до моменту подання заяви, що перешкоджає вільному доступу до суду. Важливим інструментом є і мораторій на задоволення вимог кредиторів, основним завданням якого є збереження фінансового стану боржника та концентрація усіх його майнових активів в межах провадження про неплатоспроможність. Серед інструментів, що передбачені в частині, що стосується юридичних осіб, варто виділити звільнення активів з податкової застави та визнання недійсними правочинів боржника і спростування майнових дій. Останній інструмент має особливу важливість, адже він пов'язаний із існуванням «підозрілого періоду» для боржника, під час якого усі правочини, укладені ним, вважаються сумнівними.

Процедура погашення боргів боржника, зокрема, перехід до неї яскраво ілюструє застосування принципу судового контролю у межах провадження про неплатоспроможність, адже при переході до вказаної процедури на суд покладено обов'язок проаналізувати усі факти і обставини, не покладаючись на заяви кредиторів. Важливим є процес формування ліквідаційної маси, яку складає майно боржника, адже нечітке формулювання окремих норм КУзПБ створює підстави для зловживань і може мати наслідком неузгоджене застосування вказаних норм судами.

Як на етапі введення мораторію про задоволення вимог кредиторів, так і на етапі погашення боргів ключовим питанням є узгодженість норм виконавчого провадження із законодавством про банкрутство. На сьогодні такої узгодженості немає, що, як результат, породжує негативні наслідки для боржника.

Проаналізована судова практика яскраво ілюструє недоліки в регулюванні окремих інструментів, прогалини, що виникають при застосуванні норм чи відсутність належного регулювання окремих питань. Зокрема, це стосується тлумачення окремих термінів, питання щодо введення мораторію, підстав для закриття провадження у справі тощо. Проведений аналіз дає змогу зрозуміти, що інститут неплатоспроможності в Україні ще потребує вдосконалення аби відповідати стандартам ЄС, дотримання яких є передумовою для членства України.

РОЗДІЛ 3

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ БОРЖНИКА-ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

3.1. Реформування законодавства України про відновлення платоспроможності боржника-фізичної особи в процесі євроінтеграції

16 січня 2023 року між Україною як позичальником та Європейським Союзом як кредитором було укладено Меморандум про взаєморозуміння, що надає Україні право на отримання короткострокової фінансової допомоги від ЄС у разі дотримання певних умов [19]. Зокрема, пунктом 3 критеріїв структурних реформ розділу «Б» підрозділу «Макрофінансова стабільність» однією з умов отримання траншів згідно з додатком І до Меморандуму визначено вдосконалення режимів банкрутства юридичних осіб та неплатоспроможності фізичних осіб шляхом підготовки законодавства відповідно до Директиви ЄС 2019/1023 про превентивну реструктуризацію [19].

Хоча на сьогодні певні положення КУзПБ відповідають загальним правилам, встановленим у Директиві, все ж окремі положення потребують реформування для приведення їх у відповідність до вимог законодавства ЄС. Окрім цього, варто коротко проаналізувати відповідність положень щодо транскордонного банкрутства Регламенту ЄС. Адже цей інститут неодноразово ставав предметом для дискусій у науковій спільноті і його функціонування є важливим у процесі Євроінтеграції.

3.1.1. Інструменти раннього виявлення неплатоспроможності та погашення боргів

Процедури превентивної реструктуризації та раннього виявлення неплатоспроможності були впроваджені в ЄС із прийняттям Директиви про

превентивну реструктуризацію 2019 року. Як вже було згадано вище, Директива спрямована на впровадження ефективних та доступних інструментів виявлення неплатоспроможності та погашення боргів, які б дозволяли боржнику відновити свій економічний стан. Після укладення Меморандуму про взаєморозуміння з ЄС, Україна взяла на себе зобов'язання привести законодавство про банкрутство у відповідність із зазначеною Директивою. З цією метою, 12 жовтня 2023 року було подано законопроект №10143 «Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації» (далі – Законопроект).

Хоча законопроект і Директива стосуються процедур превентивної реструктуризації, які застосовуються до боржників-юридичних осіб, вважаємо за потрібне проаналізувати можливість застосування окремих положень щодо фізичних осіб у процедурах споживчого банкрутства. Це стосується як норм щодо погашення боргів, можливість застосування яких до фізичних осіб передбачена Директивою, так і, власне, інструментів, що передбачені для раннього виявлення неплатоспроможності та превентивної реструктуризації.

Як вказано у п. 24 преамбули Директиви, механізми превентивної реструктуризації повинен бути доступним для боржників до моменту, коли вони вважатимуться неплатоспроможними за національним законодавством для надання можливості відновити свій фінансовий стан без продажу майна у процедурі банкрутства та ліквідації підприємства у випадку банкрутства юридичних осіб. При цьому, застосування таких процедур можливе лише коли фінансовий стан боржника свідчить про можливість настання неплатоспроможності [91]. Тобто, суть процедури превентивної реструктуризації полягає у запобіганні виникнення неплатоспроможності та відновлення фінансового стану боржника без ініціювання процедури банкрутства, на етапі, коли він ще не перебуває в стані неплатоспроможності.

Перш за все, варто зазначити, що на сьогодні КУзПБ передбачає можливість вжиття певних заходів для запобігання банкрутству та процедуру досудової санації. Така процедура передбачена Кодексом для юридичних осіб і полягає у низці заходів для відновлення платоспроможності боржника без відкриття провадження у справі про банкрутство. Хоча процедура і передбачає затвердження судом плану санації, все ж участь суду загалом є мінімальною. Як було зазначено у пояснювальній записці до Законопроекту, процедура досудової санації не є дієвим інструментом врегулювання заборгованості і має значні недоліки у правовому регулюванні, а тому не відповідає положенням Директиви. Зокрема, це стосується участі керуючого реструктуризацією у процедурі, яка за нормами Директиви є обов'язковою у певних випадках, а також забезпечення прав кредиторів та комунікації між боржником та кредиторами [67]. Тому прийняття Законопроекту має на меті вирішити такі розбіжності.

Перше, на що варто звернути увагу при аналізі положень Директиви, це на норми Статті 3, яка передбачає наявність прозорих та доступних інструментів раннього попередження неплатоспроможності, які можуть включати, зокрема, механізми повідомлень про випадки, коли боржник не здійснює окремі види платежів та консультаційні послуги щодо доступних процедур попередження неплатоспроможності [91]. Як передбачено п. 22 преамбули, чим раніше боржник зможе виявити свої фінансові труднощі та вжити відповідних заходів, тим вищою буде ймовірність уникнення неминучої неплатоспроможності. Тому необхідно створити один або декілька інструментів раннього попередження, щоб стимулювати боржників, які починають відчувати фінансові труднощі, до завчасного вжиття заходів [91].

Законопроектом для реалізації цих положень передбачено обов'язок повідомлення керівника боржника у разі виявлення ознак неплатоспроможності або її загрози адвокатом чи бухгалтером під час подання податкової звітності [75]. Застосування подібних інструментів інформування було б доцільним і стосовно боржника-фізичної особи в контексті консультування про наявні процедури відновлення платоспроможності, а також повідомлення про

можливість настання стану неплатоспроможності. Адже, оскільки законодавством передбачено відкриття провадження лише за ініціативою боржника, така особа може не знати про наявність таких процедур і не звертатись до суду з метою реструктуризації заборгованості, що матиме результатом зростання розміру заборгованості та вимог кредиторів, які боржник не в змозі буде погасити. До прикладу, у випадку, передбаченому п. 2, ч. 2, ст. 115 КУзПБ, якщо у боржника відсутнє майно, на яке може бути звернено стягнення, було б доцільним інформування боржника виконавцем щодо наявності доступних процедур відновлення платоспроможності. Також у випадку, коли боржник припиняє виплату планових платежів, у розмірі меншому, ніж передбачений ст. 115 для відкриття провадження, кредитор може припустити можливість неплатоспроможності боржника та повідомити його про можливість використання процедури реструктуризації.

Якщо аналізувати інструменти превентивної реструктуризації, що передбачені Директивою, та Законопроектом, можна зрозуміти, що за своєю суттю вони схожі на процедури санації або реструктуризації, з певними особливостями, що роблять їх більш спрощеними та ефективними. Так, превентивна реструктуризація є комплексом судових та позасудових процедур, що застосовуються до боржника. Наявна можливість звернення кредиторам та іншим заінтересованим особам до боржника із пропозицією про ініціювання процедури превентивної реструктуризації, в той час як ініціювати процедуру може лише боржник (ст. 4 Директиви, ч. 1, ст. 5-3 Законопроекту). Не є обов'язковим призначення арбітражного керуючого (окрім певних випадків), а фінансування його витрат може бути здійснене як боржником, так і кредиторами (ч. 5,6, ст. 5-2 Законопроекту). Важливим є передбачений Директивою тест на дотримання інтересів кредиторів (*best-interest-of-creditors test*), згідно із яким проводиться аналіз того, що жоден незгодний кредитор не опиниться в гіршому становищі за планом превентивної реструктуризації, ніж такий кредитор опинився б у разі застосування звичайної процедури банкрутства [91]. Цікаво, що подібний інструмент передбачений і у КУзПБ, в тому числі у Главі, що

стосується неплатоспроможності фізичних осіб. Так, п. 4, ч. 8, ст. 126 передбачено, що суд може відмовити у затвердженні плану реструктуризації, якщо кредитор, що голосував проти плану реструктуризації, доведе, що у разі введення процедури погашення боргів і визнання боржника банкрутом, його вимоги були б задоволені у більшому розмірі, ніж у процедурі реструктуризації [15]. Окрім цього, у Директиві також передбачено застосування інструментів, подібних до мораторію на задоволення вимог кредиторів, що стосуються кредиторів, які залучені до процедури превентивної реструктуризації. Зокрема, це припинення нарахування штрафів, здійснення арешту чи відчуження майна відповідно до процедури превентивної реструктуризації, зупинення строків позовної давності (ч. 1, ст. 5-4 Законопроекту). В той же час і директивою і Законопроектом передбачено можливість зупинення примусового стягнення на підставі виконавчих документів за заявою боржника (ст. 5-5 Законопроекту, ст. 6 Директиви) [91]. Усі ці заходи спрямовані на сприяння переговорам між боржником та кредиторами та ефективне виконання плану реструктуризації.

Застосування подібних процедур превентивної реструктуризації видається доцільним і стосовно фізичних осіб. Адже наявність такого інструменту дозволить фізичним особам відновити фінансовий стан ще до того, як виникнуть підстави для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність. Можливість застосування такого інституту дозволить вирішити низку проблем, з якими стикаються фізичні особи у процедурах неплатоспроможності. Зокрема, дозволить зменшити витрати на залучення арбітражного керуючого, мінімізувати випадки зловживань з боку кредиторів, зберегти своє майно.

Окремо варто коротко зазначити про погашення боргів та як воно врегульоване у Директиві. Перш за все, Директива передбачає доступність боржників до щонайменше однієї процедури, яка б дозволила отримати повне звільнення від боргів (ст. 20). Важливо зазначити, що ч. 1, ст. 21 встановлює, що період після якого боржник може бути звільнений від боргів не може перевищувати три роки з моменту винесення рішення суду про початок процедури реструктуризації [91]. Ч. 6, ст. 124 КУзПБ встановлює максимальний

строк тривалості процедури реструктуризації, що становить п'ять років, що не відповідає положенням Директиви. Важливо звернути увагу також на ст. 23 Директиви, яка передбачає запобігання застосування процедури погашення боргів до недобросовісного боржника. Зокрема, такі обмеження можуть застосовуватись коли боржник: порушив виконання плану реструктуризації, не виконав зобов'язання щодо надання інформації про свої доходи та майно, існують зловживання з боку боржника щодо прохання про списання боргу [91]. КУзПБ не містить конкретних норм щодо перевірки добросовісності боржника на етапі процедури погашення боргів. Так, ч. 3, ст. 128 передбачає, що у випадку порушення боржником плану реструктуризації кредитори можуть звернутися до суду з клопотанням про закриття провадження або про введення процедури погашення боргів [15]. Тобто навіть у випадку невиконання плану реструктуризації, процедура погашення боргів залишається доступною. Добросовісність боржника перевіряється детальніше ще на етапі відкриття провадження у справі та у процедурі реструктуризації.

Також Стаття 23 Директиви передбачає виключення окремих категорій боргів із погашення, зокрема, це стосується боргів, що виникають із кримінальних правопорушень чи деліктних зобов'язань, боргів, що виникають із сімейних відносин, боргів, що виникають із зобов'язань сплатити витрати, пов'язані із процедурою неплатоспроможності тощо. Подібні норми передбачені і ст. 134 КУзПБ, що відповідає положенням Директиви.

3.1.2. Транскордонне банкрутство в Україні

Транскордонні (міжнародні) процедури банкрутства – це процедури, що виходять за межі однієї країни. До прикладу, транскордонні відносини можуть виникати якщо майно українського боржника знаходиться за кордоном. Такі відносини виникають на підставі рішення іноземного суду про визнання української процедури банкрутства як основної або допоміжної. Без цього визнання вважати відносини транскордонними неможливо [23, с. 87]. З іншого

боку, якщо центр основних інтересів особи знаходиться у іншій державі і там відкрито провадження у справі про неплатоспроможність, тоді необхідне рішення господарського суду України для визнання іноземного провадження [23, с. 71].

Процедури транскордонного банкрутства регулюються на сьогодні Розділом VIII КУзПБ. Хоча він прямо не регулює окремі аспекти щодо процедур неплатоспроможності фізичних осіб, все ж ці норми можуть бути застосовані до споживчого банкрутства на підставі ст. 113.

Основним міжнародним актом, що регулює процедури транскордонної неплатоспроможності є Типовий Закон ЮНСІТРАЛ про транскордонну неспроможність 1997 р. (Типовий Закон) (*UNCITRAL Model Law on Cross-Border Insolvency of 1997*). Положення Розділу VIII КУзПБ є дуже подібними на норми Типового Закону. З іншого боку, Регламент ЄС 2015 року про процедури неспроможності є ключовим актом ЄС, що регулює процедури транскордонного банкрутства. Оскільки цей акт є обов'язковим для країн-членів ЄС, важливо розуміти наскільки узгоджується українське законодавство із Регламентом, які є відмінності в регулюванні та чи потребує український КУзПБ реформування.

Якщо в загальному окреслювати підходи до регулювання транскордонних проваджень в Регламенті та КУзПБ з погляду застосування позицій універсальності чи територіальності, то варто зазначити наступне. Як вже зазначалось вище, Регламент поєднує обидва підходи або ж застосовує так званий територіальний універсалізм. Так, ст. 3 передбачає можливість відкриття другорядних проваджень у інших державах-членах, а ст. 8 гарантує, що провадження не впливає на речові права кредиторів щодо майна боржника, яке до відкриття провадження знаходилося на території іншої держави [15]. Якщо проаналізувати норми КУзПБ, зокрема ст. 97, можна зробити висновок про застосування змішаного підходу. Так, ч. 6, ст. 97 містить норми про те, що провадження відкрите в Україні щодо боржника, який має місцезнаходження на території України чи здійснює тут свою діяльність є основним щодо іноземного провадження [15]. Тобто, допускається існування паралельних іноземних

проваджень, що є ознакою територіальності. З іншого боку, ч. 1, ст. 100 передбачає звернення керуючого іноземною процедурою банкрутства із заявою про визнання іноземної процедури, яка по суті замінитиме процедуру в Україні, що є ознакою універсалізму.

Для транскордонних проваджень, як вже зазначалось вище, важливою є концепція центру життєвих інтересів (COMI). В Регламенті ч.1, ст. 3 встановлює, що для фізичних осіб центр життєвих інтересів визначається як місце їх звичайного проживання. При цьому, п. 27-31 Преамбули передбачають умови, за яких такий критерій може бути спростований, для уникнення зловживання правом для вибору «вигідного суду». Зокрема, п. 4, ч. 1, ст. 3 регламенту передбачає, що місце звичайного проживання не може бути змінене протягом останніх 6 місяців [112]. Натомість, ч. 6, ст. 97 КУзПБ не передбачає окремого критерію щодо фізичних осіб, зазначаючи, що основним є провадження, відкрите щодо боржника, який створений та здійснює діяльність відповідно до законодавства України, має місцезнаходження на території України [15]. Очевидно із перерахованих трьох критеріїв до фізичних осіб може застосовуватись той, що стосується місцезнаходження, що не відповідає нормам регламенту. Поняття «місцезнаходження» та «місце постійного проживання» не є тотожними, і, до прикладу, якщо особа, що постійно проживає в Україні, тимчасово перебуває за кордоном, цей критерій до неї застосовуватись не може. Закон України «Про міжнародне приватне право» (хоча його застосування стосовно процедур банкрутства теж є суперечливим) також не містить прив'язки для фізичних осіб, адже ст. 78 встановлює підсудність у справах про банкрутство, якщо боржник утворений відповідно до законодавства України [74].

Така відмінність у застосування концепції центру життєвих інтересів має наслідком суперечність із Регламентом. Окрім цього, як було зазначено вище, ч. 6, ст. 97 КУзПБ містить положення, що визначають два типи проваджень: основне та похідне. В той час як Регламент містить більш прогресивне регулювання, передбачаючи існування трьох типів проваджень: основне, другорядне та територіальне. Останній вид провадження передбачений ч. 3, ст. 3 Регламенту,

яка вказує, що територіальне провадження може бути відкрито до основного провадження лише у певних визначених випадках та за умови наявності у такій державі-члені місця заснування боржника, коли ЦОІ останнього знаходиться в іншій державі-члені [112]. Так, таке положення стосується юридичних осіб, проте чітко помітна додаткова диференціація, яка відмінна від українського законодавства.

Якщо зупинитись трохи детальніше на нормах КУзПБ, варто зауважити, що одним із найважливіших проблемних аспектів КУзПБ щодо транскордонного банкрутства є, власне, можливість застосування цього розділу. Адже ч. 3, ст. 97 передбачає, що процедури транскордонного банкрутства застосовуються за принципом взаємності [15]. До внесення змін у 2023 році, стаття 97 містила і п. 3, який передбачав, що принцип взаємності вважається дотриманим, якщо міжнародним договором передбачена можливість такого співробітництва. В цьому була основна перепона для визнання процедур транскордонного банкрутства, адже міжнародні договори про взаємну правову допомогу навряд чи містять специфічні положення щодо співробітництва саме у сфері банкрутства. При цьому Верховний Суд, до прикладу, вказав, що достатньо того аби договір не містив винятків щодо взаємної правової допомоги у справах про банкрутство [56]. Така позиція, звісно давала можливість застосовувати норми про транскордонне банкрутство, але все ж залишалась спірною [23, с. 80].

На сьогодні ст. 97 КУзПБ не містить вимоги щодо наявності положень про взаємну правову допомогу у сфері банкрутства, проте все ж не дає чіткого визначення «взаємності». Попри це, окремі норми КУзПБ все ще передбачають положення про наявність міжнародних договорів, зокрема це ст. 98, що передбачає здійснення співпраці з іноземним судом та надання допомоги арбітражному керуючому на підставі міжнародного договору; або ч. 1, ст. 103 передбачає встановлення міжнародними договорами випадків для відмови в задоволенні заяви про визнання іноземної процедури неплатоспроможності [15]. В даному випадку мова йде, до прикладу, про договори про взаємну правову допомогу у цивільних справах, які можуть бути застосовані за аналогією права

до правовідносин банкрутства [5]. Проте, оскільки норма про наявність міжнародного договору була виключена, принцип взаємності, до прикладу, може полягати у наявності прецеденту визнання української процедури банкрутства іноземною державою [23, с. 85].

Оскільки норми Регламенту є нормами прямої дії для країн-членів ЄС, то норми щодо визнання, які містять вимогу про наявність взаємності суперечили б вимогам Регламенту. Так, у п. 8 передбачено наступне:

«Для досягнення мети підвищення ефективності та результативності проваджень у справах про неплатоспроможність, що мають транскордонні наслідки, необхідно і доцільно, щоб положення про юрисдикцію, визнання та застосовне право в цій сфері містилися в нормативному акті Союзу, який є обов'язковим і безпосередньо застосовується в державах-членах» [112].

Тож зі вступом в ЄС, важливо аби норми щодо транскордонних процедур банкрутства не вимагали дотримання принципу взаємності стосовно держав-членів ЄС і таким чином не суперечили б Регламенту.

Цікавим є положення ч. 1, ст. 103, яке дозволяє відмовити у визнанні іноземної процедури банкрутства, якщо така процедура стосується боржника, утвореного відповідно до законодавства України. Очевидно, що вказана норма стосується юридичних осіб, адже фізичну особу створити неможливо. Тому можна зробити висновок, що норми КУзПБ не забороняють надавати судову допомогу у іноземних провадженнях за якими боржником є громадянин України. Таким чином, видається можливим обхід норм ст. 115 про неможливість відкриття провадження кредитором, у разі якщо провадження буде відкритим у іншій державі [23, с. 88]. А отже можливим є обхід законодавства шляхом вибору вигідного суду (*forum shopping*). Тому окремі науковці вказують, що потребує внесення змін до вказаних норм, які б забороняли також надання судової допомоги у іноземних провадженнях за якими боржником є фізична особа – громадянин України [23, с. 89].

Проте, на перший погляд, такі норми можуть суперечити ст. 3 Регламенту, яка встановлює, що країною, де може бути відкрите основне провадження, є країна постійного місця проживання боржника. Тобто по суті така норма

дозволяє відкрити провадження громадянину України, якщо місце його постійного проживання знаходиться у державі-члені ЄС. З іншого боку, п. 30 преамбули встановлює підстави за яких можливо відійти від прив'язки стосовно постійного місця проживання. Зокрема це можливо якщо основна частина активів боржника знаходиться в іншій країні, або якщо ціллю переїзду було відкриття провадження про неплатоспроможність, або якщо відкриття такого провадження суттєво зашкодить інтересам кредиторів [112]. Такі винятки частково перетинаються із вимогою про неможливість надання судової допомоги, коли боржником є громадянин України, до прикладу, у випадках якщо основні активи та кредитори особи знаходяться в Україні. Проте, за відсутності таких умов, у випадку відкриття провадження в іншій державі, судова допомога не може бути надана в Україні, що суперечить нормам Регламенту і впливатиме на ефективність провадження. Тому зазначені норми КУзПБ потребують реформування в частині виключення норм про неможливість надання судової допомоги у випадках коли процедура банкрутства стосується боржника, створеного відповідно до законодавства України. Так само впровадження норм стосовно неможливості надання судової допомоги коли боржником є громадянин України також не видається доцільним.

3.2. Інші рекомендації щодо впровадження європейського досвіду для вдосконалення законодавства щодо відновлення платоспроможності боржника-фізичної особи

Перш за все, варто зазначити, що за законодавством усіх проаналізованих європейських держав, заяву про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність може подавати як боржник, так і кредитор. При цьому у Польщі, до прикладу, для боржника передбачений широкий перелік вимог щодо документів і відомостей, які мають бути подані до заяви, тоді як для кредиторів він значно менший. У законодавстві Сполученого Королівства право звертатись із заявою має також арбітражний керуючий, що також є цікавою практикою.

Українські науковці неодноразово розкривали цю проблему, зокрема, Р. Ю. Ханік-Посполітак та В. В. Посполітак зазначають про необхідність надання права ініціювання процедури відновлення платоспроможності також кредиторам, оскільки відсутність такого права може спричинити невиконання значних обсягів зобов'язань і, відповідно, внесення нестабільності в економічні відносини в Україні [80].

Серед більш сприятливих процедур для боржника, які можна виділити, зокрема, у німецькому законодавстві є передбачена параграфами 308 та 309 Статуту можливість автоматичного погодження плану реструктуризації кредитором, так звану презумпцію згоди, про яку йшлося у Розділі 1 цього дослідження. В КУзПБ подібна норма передбачена п. 5 Прикінцевих та перехідних положень, проте вона стосується обмеженого кола боржників, передбачає конкретні ознаки заборгованості, до якої застосовується та яка діятиме лише протягом п'яти років з дня введення в дію Кодексу, тоді як Статут Німеччини поширює її на усіх суб'єктів незалежно від розміру чи виду заборгованості. Така презумпція згоди може бути корисною і сприяти ефективності процедури відновлення платоспроможності для боржника, адже затвердження плану на зборах кредиторів може тривати досить довго. Кредитори, діючи через арбітражного керуючого, можуть затягувати процес чи не дійти згоди у вирішенні окремих питань і в результаті пропустити строк для затвердження, що може призвести до переходу до процедури погашення боргів боржника. В німецькому законодавстві строк для подання заперечень становить всього один місяць і після цього план вважається затвердженим. Такий підхід однозначно є більш «проборжниковим» і сприятливим для відновлення платоспроможності, оскільки дає більше шансів боржнику отримати затверджений план реструктуризації у встановлений строк. Польське законодавство також передбачає спрощену процедуру споживчого банкрутства, яка передбачена для простих справ і відбувається з мінімальним залученням суду і розглядається арбітражним керуючим. Хоча суд і може вирішити для складніших справ, що вони розглядатимуться за звичайною процедурою, все ж

передбачається що більшість наявних спорів можуть розглядатися за спрощеною [102; 20, с. 43].

Особливу увагу хотілося б звернути на те, який акцент у законодавстві європейських держав робиться саме на альтернативних засобах врегулювання спору. У Німеччині передбачена вимога щодо подання боржником разом із заявою про відкриття провадження довідки про спроби досягнути мирного врегулювання спору з кредиторами. У Франції створюється Комісія, що спонукає боржника до укладення мирової угоди із кредиторами у позасудовому порядку. Законодавство Британії містить цілу низку позасудових інструментів, що часто та успішно використовуються боржниками. Звісно, з одного боку можна стверджувати, що впровадження подібних норм може бути порушенням Конституції України, а саме права на звернення до суду і це створює додаткові перешкоди для боржника перед ініціюванням провадження адже бувають випадки, що відносини між боржником і кредитором не можуть бути вирішені шляхом переговорів через значний розмір заборгованості чи інші фактори.

Проте, з іншого боку, впровадження досудових інструментів врегулювання спору може сприяти більш ефективному врегулюванню окремих справ та розвантаженню судів у випадках, якщо заборгованість є незначною і сторони можуть досягти згоди без звернення до суду. Позитивний ефект це матиме як для боржників, так і для кредиторів, адже вони можуть отримати швидше, дешевше та ефективніше вирішення справи. Більше того, це може слугувати додатковою перевіркою добросовісності боржників. Запозичуючи практику Британії, зокрема, доцільним було б запровадити альтернативні досудові процедури врегулювання спору між боржником і кредиторами, які б не обмежували особу у зверненні до суду, але пропонували б альтернативні варіанти відновлення платоспроможності.

Стосовно альтернативних процедур варто зазначити і те, що польське законодавство передбачає можливість боржникам укласти угоди з кредиторами. Такі угоди теж відбуваються з мінімальною залученістю суду і сприяють уникненню банкрутства боржника. Можливість укладення угоди передбачена

для осіб з доходом не нижче середньої заробітної плати, що вказує на те, що вони можуть покрити витрати на провадження, а також виконати угоду і які не бажають втрачати своє майно [102]. Подібна процедура (IVA) передбачена і Британським законодавством, що передбачає укладення мирової угоди з кредиторами за посередництвом арбітражного керуючого. З можливих альтернативних досудових методів вирішення спору, передбачених законодавством інших країн, цей видається найбільш доцільним та ефективним. Проте, з огляду на підстави для відкриття провадження, які існують в українському законодавстві, на сьогодні наявність такої процедури не видається реальною. Оскільки підстави, передбачені у статті 115 чітко вказують на те, що або заборгованість є надто великою для боржника або він не має достатньо коштів чи майна щоб виконати зобов'язання або взагалі не виконує його протягом тривалого часу. Сумнівно, що в таких випадках кредитори погодилися б на укладення угоди з боржником, з огляду на його незадовільне фінансове становище. Проте, інтерпретація такого інструменту в українське законодавство в майбутньому була б доцільною.

Однією із проблем, яку досить часто піднімають науковці чи юристи-практики і яка вже була згадана у попередніх розділах, вимога щодо подання доказів авансування боржником на депозитний рахунок суду винагороди керуючому реструктуризацією за три місяці виконання повноважень при поданні заяви про відкриття провадження. Відповідно до ч.2. ст. 30 КУзПБ за виконання повноважень керуючого реструктуризацією розмір винагороди арбітражного керуючого становить п'ять розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб за кожен місяць виконання арбітражним керуючим повноважень. Така сума може бути непосильною для особи, яка перебуває у скрутному фінансовому становищі і не має достатньо коштів для оплати такої винагороди. Законодавство Польщі, до прикладу, з цього приводу пропонує більш лояльне регулювання для фізичних осіб, адже подібна вимога відсутня при поданні заяви про відкриття провадження у справі і недостатність майна для покриття витрат процедури неплатоспроможності є підставою для закриття провадження лише щодо

банкрутства підприємців. Більше того, передбачений лише орієнтовний розмір винагороди арбітражного керуючого і відповідно до статті 491-9 розмір винагороди арбітражного керуючого визначає суд, враховуючи розмір конкурсної маси, ступінь задоволення вимог кредиторів, обсяг роботи, ступінь складності та тривалість провадження [92]. Щодо судових витрат вони є мінімальними для цього типу заяв, а отже доступними для будь-якого боржника. Більше того, якщо боржник не може сплатити цей збір, судом може бути надано звільнення від його сплати [122].

Орієнтуючись на норми польського законодавства, було б доцільно лібералізувати українське законодавство і зробити регулювання цього питання більш доступним для боржників. Про таку проблему вказують і українські науковці і пропонують варіанти її вирішення. Так, зокрема, Л. С. Нецька вказує про необхідність класифікації боржників за розмірами їх заробітку і, відштовхуючись від їх реального матеріального становища, градувати оплату послуг арбітражного керуючого [16].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ

Реформування українського законодавства про неплатоспроможність є важливою частиною процесу Євроінтеграції, адже торкається економічної частини розвитку держави. На основі проаналізованих Регламенту та Директиви варто виділити два основних інструменти, що потребують реформування в національному законодавстві: процедури превентивної реструктуризації відповідно до Директиви та транскордонні процедури банкрутства відповідно до Регламенту.

Запровадження інституту превентивної реструктуризації передбачено Директивою лише для юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців і прямо вказано, що норми про превентивну реструктуризацію не поширюються на споживчі банкрутства. Проте, застосування окремих інструментів до фізичних осіб видається цілком доцільним. Зокрема, інструментів раннього виявлення

неплатоспроможності та інформування боржника про доступні процедури відновлення платоспроможності. Також, запровадження частково позасудового інструменту відновлення платоспроможності боржника стало б гарним кроком на шляху до запозичення іноземного досвіду і розширило б можливість застосування інструментів відновлення платоспроможності. Хоча думка про застосування подібних превентивних процедур не згадується у літературі, вважаємо, що із впровадженням превентивної реструктуризації до КУзПБ, можливим стане розширення законодавства і застосування додаткових процедур, окрім реструктуризації та погашення боргів, і для фізичних осіб. Що стосується процедур погашення боргів, то інструменти, передбачені КУзПБ, загалом відповідають положенням Директиви і забезпечують доступ боржника до ефективних процедур відновлення платоспроможності.

Щодо інституту транскордонної неплатоспроможності в Україні, норми, передбачені КУзПБ, не є достатньо ефективними і не часто використовуються на практиці. Тому, необхідне їх реформування відповідно до норм Регламенту для забезпечення більшої уніфікації із державами-членами ЄС.

Для вдосконалення інституту відновлення платоспроможності фізичних осіб було б доцільно запозичити окремі інструменти, що передбачені у європейських державах. Зокрема, можливість відкриття провадження за ініціативою кредитора, автоматичне погодження плану реструктуризації, запровадження досудових методів врегулювання спору та вирішення проблеми стосовно авансування винагороди арбітражному керуючому. Запровадження таких додаткових інструментів дозволило б зробити процедури відновлення платоспроможності більш ефективними.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження інструментів відновлення платоспроможності в українському та європейському законодавствах можна зробити наступні висновки:

1. Розвиток інституту відновлення платоспроможності фізичних осіб в законодавстві ЄС розпочався із кінця XIX століття, коли Європа потерпала від економічної кризи і проблеми заборгованості поставали особливо гостро. На цьому тлі формування інструментів для звільнення боржника від боргів та повернення його до нормального економічного стану було важливим завданням для підтримки економіки. В процесі кількох реформувань законодавчих актів ЄС, було прийнято два основні акти, що регулюють процедури неплатоспроможності: Регламент, що є обов'язковим для держав членів, регулює процедури транскордонної неплатоспроможності, в тому числі й фізичних осіб; Директива потребує імплементації державами і передбачає впровадження норм про превентивну реструктуризацію у національне законодавство держав-членів та посилення співпраці в обміні інформацією між державами.

2. Регламент, що регулює процедури транскордонної неплатоспроможності побудований на принципах пом'якшеного універсалізму, що передбачає відкриття основного провадження, а також другорядних проваджень, але і не забороняє зосередження усього майна боржника в межах основної процедури неплатоспроможності. Для встановлення держави основного провадження застосовується концепція центру життєвих інтересів, яка забезпечує прив'язку до країни, з якою особа має найбільш тісний зв'язок. Також важливу роль відіграють арбітражні керуючі, які зобов'язані взаємодіяти між собою у процедурах неплатоспроможності.

3. Серед проаналізованих країн з продебіторськими та проборжниковими моделями відновлення платоспроможності, на сьогодні складно простежити уніфікацію у правовому регулюванні, якої прагне досягти ЄС. Так, Німеччина та Польща, як представники прокредиторських підходів більш орієнтовані на

процедури погашення боргів та більш ретельно захищають інтереси кредиторів, перевіряючи добросовісність боржника. В той час як Франція та Велика Британія вирізняються наявністю досудових процедур банкрутства, які спрямовані, перш за все, на відновлення фінансового стану боржника.

4. В Україні інститут неплатоспроможності фізичних осіб почав формуватися таким, яким ми його бачимо сьогодні, вже наприкінці ХІХ століття, хоча його зародження відбулось ще у часи Київської Русі. В процесі реформування законодавства про банкрутства лише із прийняттям КУзПБ (у 2018 році) було запроваджено окремий інститут для регулювання відновлення платоспроможності фізичних осіб.

5. Згідно з нормами КУзПБ, провадження у справі про неплатоспроможність може бути відкрите лише за заявою боржника. При цьому перелік підстав є невичерпним, що надає більш широкі можливості для боржників та підтверджує проборжниковий характер норм Кодексу. До боржників-фізичних осіб застосовується дві судові процедури: реструктуризація, що є пріоритетною, та процедура погашення боргів, що дозволяє звільнитися від заборгованості, яку боржник не в змозі погасити. Пріоритетність процедури реструктуризації також підтверджує одне із ключових завдань Кодексу – відновлення платоспроможності боржника.

6. Для реалізації завдань процедури реструктуризації законодавець передбачив низку інструментів, що сприяють відновленню платоспроможності фізичних осіб. Це передусім участь арбітражного керуючого у провадженні у справі про неплатоспроможність фізичної особи, діяльність якого на основі принципу незалежності забезпечує як дотримання прав кредиторів, так і дотримання прав та інтересів боржника у провадженні. Важливим інструментом також є мораторій на задоволення вимог кредиторів, що слугує гарантією для концентрації майна у процедурі неплатоспроможності та своєрідним захистом від зростання заборгованості боржника, що перебуває в процедурі неплатоспроможності. Серед інших інструментів, спрямованих на мету відновлення платоспроможності боржника-фізичної особи, є звільнення активів

боржника з податкової застави, визнання недійсними правочинів боржника. Усі зазначені інструменти забезпечують ефективність провадження та дозволяють запобігти зловживанням з боку суб'єктів провадження.

Процедура погашення боргів запроваджується разом із визнанням боржника-фізичної особи банкрутом, якщо процедура реструктуризації боргів боржника не дала позитивних наслідків. Для переходу до цієї процедури законодавець також передбачив додаткові гарантії, аби уникнути зловживань з боку кредиторів. Формування ліквідаційної маси боржника-банкрута в цілях погашення вимог конкурсних кредиторів здійснює керуючий реалізацією майна. Важливо, що для гарантії інтересів боржника законодавець передбачив виключення із ліквідаційної маси окремих видів майна, зокрема, житла, що є єдиним місцем проживання та соціальних внесків. При цьому для забезпечення повного звільнення від боргів, законодавцем недостатньо чітко врегульовано питання про погашення вимог кредиторів.

7. Проаналізована судова практика у справах про відновлення платоспроможності фізичних осіб дозволила ідентифікувати основні проблемні питання, які виникають при застосуванні норм КУзПБ. Зокрема, невизначеність поняття «загроза неплатоспроможності», необхідність авансування винагороди арбітражному керуючому, проблемні питання щодо застосування мораторію. Встановлено застосування принципу судового контролю як до боржника, так і до кредиторів, а також відсутність узгодженості норм КУзПБ та Закону України «Про виконавче провадження».

8. Реформування законодавства України, в тому числі законодавства про неспроможність, в процесі євроінтеграції має важливе значення для реформування економічного сектору країни в цілому. Пропозиції щодо запровадження процедур раннього виявлення неплатоспроможності боржників є важливим кроком для імплементації законодавства ЄС в національне законодавство України. Інструменти раннього виявлення неплатоспроможності та окремі інструменти превентивної реструктуризації боргів можуть бути

застосовані і до фізичних осіб для забезпечення швидшого та ефективнішого врегулювання спору для боржників, які ще не стали неплатоспроможними.

9. Процедури транскордонної неплатоспроможності в КУЗПБ побудовані на нормах Типового Закону ЮНСІТРАЛ, а тому мають розбіжності з нормами Регламенту, зокрема такі: відсутність концепції центру життєвих інтересів, проблемні питання щодо дотримання принципу взаємності, обмеження у наданні судової допомоги. Реформування інституту транскордонної неплатоспроможності відповідно до Регламенту є необхідним кроком для гармонізації українського законодавства до законодавства ЄС та держав-членів. Тому щодо усунення вищезазначених проблем вбачається доцільним внесення змін до КУЗПБ – до Розділу VIII, який регулює провадження у справах про банкрутство, пов'язаних з іноземною процедурою банкрутства. Зокрема, було б доцільним запровадження концепції центру життєвих інтересів як основи для визначення юрисдикції основного провадження та усунення перешкод для визнання рішень іноземних судів. Також окремо варто виділити необхідність усунення обмежень щодо надання допомоги у провадженнях, де боржником є юридична особа, створена відповідно до законодавства України.

10. Серед інструментів, які варто було б запозичити із практики інших держав, виділено можливість відкриття провадження за зверненням боржника та кредитора, яка передбачена нормами усіх проаналізованих держав. Також доцільним видається запровадження можливості автоматичного погодження плану реструктуризації кредиторами, що передбачена у німецькому законодавстві. Доцільним вважаємо і розробку інструментів щодо альтернативного позасудового врегулювання спорів між боржником та кредиторами, які б сприяли відновленню платоспроможності боржника. Такі інструменти сьогодні існують як у державах з прокредиторським механізмом неплатоспроможності, так і у державах із проборжниковим. Запровадження вказаних інструментів дозволило б зробити українські процедури відновлення платоспроможності більш ефективними та гармонізованими із *substantive law* держав-членів ЄС.

Список використаних джерел

1. 2014/135/EU: Commission Recommendation of 12 March 2014 on a new approach to business failure and insolvency Text with EEA relevance, OJ L 74, 14.3.2014, р. 65–70. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014H0135> (дата звернення 12.04.2024).
2. Бірюков О. М. Кодекс України з процедур банкрутства. Відновлення платоспроможності фізичної особи. Книга четверта: коментар міжнародного експерта. Київ: Алерта, 2021. 84 с.
3. Бірюков О. М. Конкурсне право. Київ: Алерта, 2020. 202 с.
4. Бірюков О. М. Наука про банкрутство: вибрані праці. Київ: Алерта, 2024. 562 с.
5. Бірюков О.М. Розгляд транскордонних справ про банкрутство в Україні: складнощі і перспективи, Юридична Україна. - 2017. - № 11-12. - С. 63-72. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2017_11-12_10 (дата звернення 30.04.2024).
6. Блажівська О. Систематизація цивільного законодавства на українських землях у до кодифікаційний період (на прикладі Великого князівства Литовського). Наукові записки Ін-ту законодавства ВР України. 2014, № 3. С. 70–74. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/download/610/614/> (дата звернення: 23.01.2022).
7. Булижин В. І. Історичний розвиток неплатоспроможності та банкрутства: компаративний аналіз світового й українського досвіду. Науковий вісник гуманітарного університету, Серія: «Юриспруденція», 2015, № 17, Т. 2, С. 55–58.
8. Великий Ю. М., Прохорова В. В., Косарева І. П., Прохорова Ю. В.. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»: Науково-практичний коментар. Харків: «ІНЖЕК», 2008. 448 с.

9. Грабован Л. І. Погашення вимог кредиторів у процедурі банкрутства: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.04; наук. кер. д-р юрид. наук, професор О. П. Подцерковний; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: 2017. 26 с.
10. Гурбик А.О. СТАТУТИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО 1529, 1566, 1588. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Statuty_V (дата звернення 30.03.2024).
11. Жуков С. В. Проблемні питання визнання недійсними правочинів боржника у справі про банкрутство. Актуальні проблеми процедур банкрутства в Україні та міжнародний досвід врегулювання неплатоспроможності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ: 18.10.2019 р., С.51-64.
12. Зуєва О. Передумови законодавчого закріплення процедури банкрутства фізичної особи: український та європейський досвід. *Visegrad Journal on Human Rights*, № 6 (volume 3) 2019. С. 78-83.
13. Кабенюк Ю. В. Правове регулювання арбітражного управління в процедурі банкрутства в Україні. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» (081 Право). Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Київ, 2018.
14. Камша Н. Проблемні питання наслідків визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство. Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей, За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С.В. Жукова. Київ: Алерта, 2019, 216 с.
15. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 No 2597-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2019, №19, ст. 74. (Дата звернення 02.03.2024).

16. Коссак В. М. Особливості банкрутства фізичних осіб. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми процедур банкрутства в Україні та міжнародний досвід врегулювання неплатоспроможності", [відп. ред.: А. В'язовченко, Р. Ю. Ханик-Посполітак]; Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія", Ф-т правн. наук, Нац. проф. спілка арбітражних керуючих України [та ін.]. - Київ : [б. в.], 2019. - С. 70-73.
17. Ларіонова К. Л. Удосконалення інституту банкрутства як основа для оздоровлення економіки України. Хмельницький: Вісник Хмельницького національного університету, 2012, № 3, С. 23–28.
18. Лисенко А. Визнання недійсними правочинів боржника відповідно до вимог Кодексу України з процедур банкрутства. Основні аспекти та проблематика. Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей, За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С.В. Жукова. Київ: Алерта, 2019, 216 с.
19. Меморандум про взаєморозуміння між Україною як Позичальником та Європейським Союзом як Кредитором, Офіційний Вісник України, 2023, URL:
https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%95%D0%9C%D0%9E_%D0%BF%D0%BE_%D0%9C%D0%A4%D0%94-9_%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_UA_2%20%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8.pdf (дата звернення 13.04.2024)
20. Омельчук К. В. Інструменти відновлення платоспроможності боржника-фізичної особи в процедурі банкрутства: світовий та український досвід: курсова робота. Київ: НаУКМА, 2023, 57 с.
21. Податковий кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-. VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 48-49. Ст. 536. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n2045> (дата звернення 14.02.2023).
22. Поляков Р. Б. Інститут банкрутства (неспроможності) в Україні та Німеччині: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ: Право України, 2023. 472 с.
23. Поляков Р. Б. Процедура транскордонного банкрутства в Україні. Право України. 2022. № 12. С. 76–97.
24. ПОЛЯКОВ Р. Порівняльно-правовий аналіз Типового закону Юнсітрал про транскордонну неспроможність 1997 р. із регламентами ЄС 2000 та 2015 рр. про процедури неспроможності як основоположних міжнародних джерел регулювання процедури транскордонної неспроможності. Право України. 2023. № 2023/05. С. 143. URL: <https://doi.org/10.33498/louu-2023-05-143> (дата звернення 13.04.2024).
25. Постанова Верховного Суду від 13.02.2019 року у справі №04/01/5026/1089/2011. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80181073> (дата звернення 14.02.2023).
26. Постанова Верховного Суду від 14.03.2018 року по справі №10Б5022/1359/2011. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/courtdocument/98170031/> (дата звернення 14.02.2023).
27. Постанова Верховного Суду від 16.11.2022 р. у справі № 917/1604/21. URL: <https://opendatabot.ua/court/107552445-e6dc34b83fdcf177e8c359549b3118bd> (Дата звернення 26.01.2024).
28. Постанова Верховного суду від 16.12.2021 у справі №910/8306/20, URL: <https://opendatabot.ua/court/102058522-caea16afa6a279721d42a1690fd9b7c1> (Дата звернення 27.01.2024).
29. Постанова Верховного Суду від 26.05.2020 року у справі №922/3796/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89623924> (дата звернення 14.02.2023).

30. Постанова Верховного суду від 26.05.2022 у справі №903/806/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105458809> (Дата звернення 27.01.2024).
31. Постанова Верховного Суду від 29.07.2021 р. у справі № 909/1028/20. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=98812420&red=1000036d23a27a2351e381708a10a06480e1d6&d=5> (Дата звернення 26.01.2024).
32. Постанова Верховного Суду від 30.01.2019 року у справі №910/6179/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79846005> (дата звернення 14.02.2023).
33. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 01 листопада 2022 р. у справі № 904/6042/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107552449> (дата звернення 09.02.2024).
34. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 14.05.2020 у справі №903/69/18, URL: <https://opendatabot.ua/court/89348440-cf81a7515a3070fc8272f8e3f7b440ed> (дата звернення 31.01.2024).
35. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 10.07.2018 року у справі № 910/18129/17. URL: <https://opendatabot.ua/court/75325914-19ad379c3877cb67c48bcfad8db9435> (дата звернення 10.02.2024).
36. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 22.11.2022 року у справі № 910/1760/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107651202> (дата звернення 14.02.2023).
37. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 23.09.2020 року у справі №910/2629/20. URL: <https://opendatabot.ua/court/91786463-243cb2351afd410b7c98c9427c9b4f74> (дата звернення 16.02.2023).
38. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 18.11.2020 року у справі №910/726/20. URL:

<https://opendatabot.ua/court/93229371-620500547922650370c43a645e1f4344>
(дата звернення 16.02.2023).

39. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 10.03.2023 року у справі №922/888/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110514661> (дата звернення 16.02.2023).
40. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 22.11.2020 року у справі №922/1734/20. URL: <https://opendatabot.ua/court/93037900-df6cff7d257553e96ad5ade1613ce4ed>
(дата звернення 16.02.2023).
41. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 22.11.2020 року у справі №910/14923/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108653138> (дата звернення 16.02.2023).
42. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 07.10.2020 року у справі №914/2404/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92286809> (дата звернення 16.02.2023).
43. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 22.11.2020 року у справі №916/106/22. URL: <https://opendatabot.ua/court/116914517-167dd7f8ba1df94a1995a4bf9124b3b4>
(дата звернення 16.02.2023).
44. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 28.01.2021 року у справі №910/4510/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94591564> (дата звернення 18.02.2023).
45. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 31.07.2019 року у справі №922/1787/18. URL: <https://opendatabot.ua/court/83567250-d943705d504003a35ad817e22a10fbac>
(дата звернення 18.02.2023).
46. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 01.10.2020 року у справі №910/17501/19. URL: <https://opendatabot.ua/court/92317492-60837a4c42231b346686a7c1ccdc373c>
(дата звернення 18.02.2023).

47. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 14.05.2020 року у справі №903/69/18. URL: <https://opendatabot.ua/court/89348440-cf81a7515a3070fc8272f8e3f7b440ed> (дата звернення 18.02.2023).
48. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 22.09.2021 року у справі №905/1923/15. URL: <https://opendatabot.ua/court/100424282-b976adbef36090d54f1501d20e324442> (дата звернення 20.02.2023).
49. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 04.12.2023 року у справі №911/3751/21. URL: <https://opendatabot.ua/court/115680871-06613b6742a0585e1e9abc84afd2a038> (дата звернення 20.02.2023).
50. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 09.11.2021 року у справі №903/6/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101210999> (дата звернення 21.02.2023).
51. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 30.06.2022 року у справі №914/100/20. URL: <https://opendatabot.ua/court/105414482-22fd2ea0b743771b6c05cbfcdd8d6253> (дата звернення 21.02.2023).
52. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 14.10.2022 року у справі №921/39/21. URL: <https://opendatabot.ua/court/106903648-1302b571b4c479015a7080a290e7735f> (дата звернення 21.02.2023).
53. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 18.11.2021 року у справі №915/2487/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101240283> (дата звернення 10.03.2023).
54. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 14.12.2021 року у справі №902/626/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102058487> (дата звернення 10.03.2023).

55. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 01.04.2021 року у справі №904/1907/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96172716> (дата звернення 15.03.2023).
56. Постанова Верховного Суду у складі суддів судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду від 22 грудня 2021 р. у справі № 910/5107/206 URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat_kgs_vs/20_21_12_22_910_5107_20 (дата звернення 17.04.2023).
57. Постанова Верховного Суду у складі судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду від 08.12.2022 року №921/542/20. URL: <https://opendatabot.ua/court/108603622-a4acc72eec0ad708fc7e05c903ea3499> (дата звернення 14.02.2023).
58. Постанова Верховного Суду у складу колегії суддів Касаційного господарського суду від 01.10.2020 року у справі №910/17501/19. URL: <https://opendatabot.ua/court/92317492-60837a4c42231b346686a7c1ccdc373c> (дата звернення 15.02.2024).
59. Постанова Верховного Суду у справі №916/3139/22 від 06.12.2023, URL: <https://opendatabot.ua/court/115746330-8c1ff0d4614248dba9ffe2478f8ab95f> (Дата звернення 26.01.2024).
60. Постанова Західного апеляційного господарського суду від 07.02.2024 року у справі №909/844/23. URL: <https://opendatabot.ua/court/117102828-eba98c7094703a77213754f47c025bcb> (дата звернення 18.02.2023).
61. Постанова Південно-західного апеляційного господарського суду від 22.11.2023 року у справі №916/2411/21. URL: <https://opendatabot.ua/court/115295704-e693ee4efb3de950fc14b72812a09d26> (дата звернення 21.02.2023).
62. Постанова Південно-західного апеляційного господарського суду від 02.03.20 року у справі №915/299/22. URL: <https://opendatabot.ua/court/109839413-2129e952c7dc3380bd9c978f966f7470> (дата звернення 21.02.2023).

63. Постанова Північно-західного апеляційного господарського суду від 20.11.2023 року у справі №902/1014/23. URL: <https://opendatabot.ua/court/115191987-8017867eb9bcc04783ab1e78987bdb92> (дата звернення 18.02.2023).
64. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 07.10.2020 року у справі №927/318/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92226567> (дата звернення 21.02.2023).
65. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 14.11.2023 року у справі №911/2308/23. URL: <https://opendatabot.ua/court/115191772-32fe8b4626dd6dca1e5274ab794068b> (дата звернення 18.02.2023).
66. Постанова Центрального апеляційного господарського суду від 06.04.2023 року у справі №908/1804/22. URL: <https://opendatabot.ua/court/110104930-58417f5ec1be8bd1b054d1eb3070a0e3> (дата звернення 21.02.2023).
67. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації», URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2025003> (дата звернення 30.04.2024).
68. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 №1404-VIII, Відомості Верховної Ради України, 2016, № 30, ст. 542 (дата звернення 18.02.2024).
69. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 №2343-XII, Відомості Верховної Ради України, 1992, N 31 (04.08.92), ст. 440 (Редакція станом на 21.04.2011 р.).
70. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 №2343-XII, Відомості Верховної

Ради України, 1992, N 31 (04.08.92), ст. 440 (Редакція від 12.20.2011 р.) (дата звернення 15.03.2023).

71. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 №2343-ХІІ, Відомості Верховної Ради України, 1992, N 31 (04.08.92), ст. 440 (Редакція від 13.06.2014 р.) (дата звернення 15.03.2023).
72. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань провадження та застосування процедур банкрутства у період дії воєнного стану. Закон України від 13.07.2023 №3249-ІХ, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 84, ст.314, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3249-20#n62> (дата звернення 30.04.2024).
73. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України. Закон України від 20.03.2023 №2971-ІХ, Відомості Верховної Ради, 2023, № 62, ст.207, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2971-20#n411> (дата звернення 30.04.2024).
74. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23.06.2005 №2709-ІV, Відомості Верховної Ради України, 2005, № 32, ст.422 (дата звернення 30.04.2024).
75. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації №10143 від 12.10.2023, URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42981> (дата звернення 30.04.2024).
76. Рішення Господарського суду Київської області від 09.06.2023 року у справі № 24/20/911/650/21 (911/32/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110960617> (дата звернення 14.02.2023).

77. Руська правда (Розширена редакція). URL: <https://lawbook.online/derjavi-prava-istoriya/ruska-pravda-prostorova-65551.html> (дата звернення 20.02.2024).
78. Руська Правда. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Київ: ВУАН, 1935. — Редакція IV. — С. 137-144. (На основі тексту Архівної комісії АН СРСР, №240, Новгородський 1-й літопис XV ст.). URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm> (дата звернення 30.03.2024).
79. Ухвала Господарського суду Чернівецької області від 12.03.2020 року у справі №926/2914-б/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88171789> (дата звернення 21.02.2023).
80. Ханік-Посполітак Р. Ю., Посполітак В. В. Банкрутство фізичної особи-підприємця: право на ініціювання процедури банкрутства. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми процедур банкрутства в Україні та міжнародний досвід врегулювання неплатоспроможності», [відп. ред.: А. В'язовченко, Р. Ю. Ханік-Посполітак]; Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія", Ф-т правн. наук, Нац. проф. спілка арбітражних керуючих України [та ін.]. - Київ : [б. в.], 2019. - С. 112-115.
81. Чорна Ю.В. Світові системи банкрутства: господарсько-правовий аспект. Автореф. дис. канд. юр. наук за спец. 12.00.04, 2018. 19 с. URL: http://www.iepd.kiev.ua/wpcontent/uploads/2017/01/%D0%90%D0%92%D0%A2%D0%9E%D0%A0%D0%95%D0%A4_%D0%A7%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B0-%D0%AE.%D0%92.pdf (дата звернення 25.02.2023)
82. Яковлев О. О. Становлення та історичні етапи розвитку інституту банкрутства в Україні. Університетські наукові записки. 2010. № 2 (34). С. 140-148.
83. Adamus R. «Consumer bankruptcy in Poland.» (2011). URL: <http://surl.li/foelt> (дата звернення 04.05.2024).

84. Arias-Varona F. J. Financial Crisis in Spain and Consumer Protection in the Absence of Special Rules for Consumer Insolvency. SSRN Electronic Journal. 2013. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2569160> (дата звернення 31.03.2024)
85. Consumer Code France: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069565/ (дата звернення 12.04.2024)
86. Council Regulation (EC) No 44/2001 of 22.12.2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (OJ L 12 of 16.1.2001); http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2001/l_012/l_01220010116en00010023.pdf. (дата звернення 10.04.2024).
87. Council Regulation (EC) No. 1346/2000 of 29.05.2000 on Insolvency Proceedings, URL: http://europa.eu.int/eurlex/pri/en/oj/dat/2000/l_160/l_16020000630en00010018.pdf (дата звернення 10.04.2024).
88. Council Resolution of 26 November 2001 on consumer credit and indebtedness, OJ C 364, 20.12.2001, p. 1–1, URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001G1220%2801%29> (дата звернення 10.04.2024).
89. Cukiernik T. Teluk T. Najlepsze praktyki upadłości konsumenckiej, Raport Instytutu Globalizacji. URL: http://globalizacja.org/download/pr-globalizacja_org-2007-06-13-raport.pdf (дата звернення 04.04.2024).
90. Dahlgreen, J., Brown, S., Keay, A. European Commission, Directorate-General for Justice and Consumers, Study on a new approach to business failure and insolvency – Comparative legal analysis of the Member States’ relevant provisions and practices, Publications Office, 2016, <https://data.europa.eu/doi/10.2838/87512> (дата звернення 30.04.2024).
91. Directive (EU) 2019/1023 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on preventive restructuring frameworks, on discharge of debt and disqualifications, and on measures to increase the efficiency of procedures concerning restructuring, insolvency and discharge of debt, and amending

- Directive (EU) 2017/1132 (Directive on restructuring and insolvency) (Text with EEA relevance.) PE/93/2018/REV/1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1023/oj> (дата звернення 10.04.2024).
92. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej: Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 czerwca 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Prawo upadłościowe, - Warszawa, dnia 20 lipca 2022 r. Poz. 1520. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20220001520/O/D20221520.pdf> (дата звернення 15.03.2023).
93. Franken S. Cross-Border Insolvency Law: A Comparative Institutional Analysis. SSRN Electronic Journal. 2012. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2047399> (дата звернення 10.04.2024).
94. Garcimartin F. The EU Insolvency Regulation Recast: Scope and Rules on Jurisdiction. SSRN Electronic Journal. 2016. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2752412> (дата звернення 10.04.2024).
95. Gerhardt, Maria. «Consumer Bankruptcy Regimes and Credit Default in the US and Europe: A comparative study. CEPS Working Document No. 318, 2009, 25. URL: <http://aei.pitt.edu/11336/1/1887.pdf> (дата звернення 03.04.2024)
96. Global Restructuring & Insolvency Guide: France. Backer McKenzie Publication. URL: <http://restructuring.bakermckenzie.com/wpcontent/uploads/sites/23/2016/12/Global-Restructuring-Insolvency-Guide-NewLogo-France.pdf> (дата звернення 03.04.2024).
97. Hallak I. Harmonising certain aspects of insolvency law in the EU, Briefing, 2023. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2023\)745671](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2023)745671) (дата звернення 11.04.2024).
98. Insolvency Act 1986, UK Public General Acts, 1986, с. 45. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/45/contents> (дата звернення 12.04.2024)

99. Insolvenzordnung. Gesetz vom 05.10.1994 (BGBI. I S. 2866), in Kraft getreten am 19.10.1994 bzw. 01.01.1999. URL: <https://dejure.org/gesetze/InsO/305a.html> (дата звернення 15.03.2023).
100. Jason J. Kilborn The Rise and Fall of Fear of Abuse in Consumer Bankruptcy: Most Recent Comparative Evidence from Europe and Beyond. 96 Texas Law Review 1327-51 (2018), 1338 https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3116253 (дата звернення 04.05.2024).
101. Liddy-Murphy R. Reformation of the European Insolvency Regulation to Act as a Legislative Tool to Assist in Europe's Growth Agenda. European Business Law Review. 2015. Vol. 26, Issue 2. P. 283–304. URL: <https://doi.org/10.54648/eulr2015014> (дата звернення: 31.03.2024)
102. Mańnicka M., Kruczalak-Jankowska J. Evolution of consumer bankruptcy in Poland: A chance for a new life for insolvent debtors?. International Insolvency Review. 2022. URL: <https://doi.org/10.1002/iir.1457> (дата звернення 04.04.2024).
103. Minkovskyi S. V., Chypyzenko Y. V. ISSUES OF COMPETITION OF THE RULES OF THE CODE OF UKRAINE ON BANKRUPTCY PROCEDURES AND THE LAW OF UKRAINE “ON EXECUTIVE PROCEEDINGS” IN CASES OF INSOLVENCY OF INDIVIDUALS. Economics and Law. 2021. No. 4. P. 32–38. URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.04.032> (дата звернення 09.05.2024).
104. Nadja König. Personal insolvency dynamics in Germany and the UK: A SUR-TAR approach, DEP (Socioeconomics) Discussion Papers. Macroeconomics and Finance Series. No. 2/2016. Hamburg University, Department Socioeconomics, Hamburg. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/148216/1/847231186.pdf> (дата звернення 03.04.2024).

105. Options for dealing with your debts. URL: <https://www.gov.uk/options-for-dealing-with-your-debts> (дата звернення 12.04.2024).
106. Overindebtedness of consumers in the EC member states: Facts and search for solutions. [Louvain-le-Neuve]: [Centre de Droit de la Consommation], 1994. 262 p.
107. Peter Walton, Individual Insolvency – the Case for a Single Gateway, *Wolverhampton Law Journal*, Vol. 7, 2022, URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4740893 (дата звернення 12.04.2024).
108. Poliakov R. B. THE ESSENCE OF BANKRUPTCY (INSOLVENCY) RELATIONS. Actual problems of native jurisprudence. 2023. No. 2. P. 63–73. URL: <https://doi.org/10.32782/39221471> (дата звернення 13.04.2024).
109. Porzycki M. Bankruptcy of natural persons: the polish experience. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми процедур банкрутства в Україні та міжнародний досвід врегулювання неплатоспроможності"*, [відп. ред.: А. В'язовченко, Р. Ю. Ханік-Посполітак] ; Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія", Ф-т правн. наук, Нац. проф. спілка арбітражних керуючих України [та ін.]. - Київ : [б. в.], 2019. - С. 24-35. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/16681>
110. Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL harmonising certain aspects of insolvency law, COM/2022/702 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022PC0702> (дата звернення 12.04.2024).
111. Ramsay I. *Personal Insolvency in the 21st Century: A Comparative Analysis of the US and Europe*. Oxford: Bloomsbury Publishing, 2017. Bloomsbury Collections. Web. 11 Mar. 2024. URL: <http://dx.doi.org/10.5040/9781509901005>. (дата звернення 04.05.2024).
112. Regulation (EU) 2015/848 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on insolvency proceedings (recast) OJ L 141, 5.6.2015, p. 19–

- 72, URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015R0848> (дата звернення 11.04.2024).
113. Reifner U., Kiesiläinen J., Huls N., Springeneer H. Consumer overindebtedness and consumer law in the European Union. Final report to the Commission of the European Communities, Health and Consumer Protection Directorate-General. Retrieved 3 (2003): 2017. URL: http://www.knl.lv/raksti_data/1147/parskats_ES_2003.pdf (дата звернення 10.04.2024).
114. Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Council Regulation (EC) No 1346/2000 of 29 May 2000 on insolvency proceedings, COM (2012) 743 final, 4 (дата звернення 10.04.2024).
115. Report on the Convention on Insolvency Proceedings of 23 November 1995 A4-0234/1999, URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-4-1999-0234_EN.html (дата звернення 10.04.2024).
116. Richter, T., They, A. Insol Europe Guidance Note On The Implementation Of Preventive Restructuring Frameworks Under Eu Directive 2019/1023. INSOL Europe, 2020, URL: <https://ebrd-restructuring.com/storage/uploads/documents/949e7c96318c69cea1b2c8207f4cc469.pdf> (дата звернення 10.04.2024).
117. Snapshot on the status of implementation of the EU Restructuring Directive in selected Member States and the new English scheme. URL: <https://www.bakermckenzie.com/-/media/files/insight/publications/2021/04/european-restructuring-newsletter-april-21.pdf?la=en> (дата звернення 12.04.2024).
118. Study on a new approach to business failure and insolvency - Publications Office of the EU. Publications Office of the EU. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2838/87512> (дата звернення 11.04.2024).
119. UNCITRAL Model Law on Cross-Border Insolvency of 1997, URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU97536> (дата звернення 13.04.2023).

120. UNSPECIFIED (1995) Convention on Insolvency Proceedings. 23 November 1995. [EU Council of the EU Document]. URL: <http://aei.pitt.edu/id/eprint/2840> (дата звернення 10.04.2024).
121. Wessels B. Cross-Border Insolvency Law in Europe: Present Status and Future Prospects. Potchefstroom Electronic Law Journal/Potchefstroomse Elektroniese Regsblad. 2017. Vol. 11, no. 1. P. 67. URL: <https://doi.org/10.17159/1727-3781/2008/v11i1a2752> (дата звернення 10.04.2024).
122. Wiśniewska, Dorota. «New Consumer Bankruptcy in Poland – a New Start not only for the Consumer?» Safe Bank 4.73, 2018, URL: <https://ssrn.com/abstract=3361033> (дата звернення 04.04.2024).